

Sjömanstermer

En liten sammanställning av sjömanstermer, som kan vara bra att känna till för den som ska ut på de sju haven.

Agent (*ship's/port agent*); syftar mestadels på skeppsklareraren (the waterclerk), ofta identisk med skeppsmäklaren (the shipbroker), som dock har fler strängar än så på sin lyra.

Akter(skepp) (*stern*); bakre delen av ett fartyg, jfr häck.

Akterförtöjd (*stern-fast*); förskeppet förankrat eller förtöjt vid boj och endast aktern in mot kaj e.d.

Akterkant (*abaft*); exempelvis brukar fartygets ljugarbänk vara placerad i lä på akterkant om byssan.

Akterpik (*after-peak*); utrymme akter ut, ofta färskvattentank.

Akterseglad, bli (*to be left astern, to miss one's ship* eller - om det sker medvetet - *to jump ship*); att missa fartyget vid avgång.

Akterspegel (*stern*); plan akter, jfr häck.

Akter ut (*aft*); belägenhet på akterdäck eller någonstans i kölvattnet.

Akter över (*astern, abaft*); riktning mot fartygets akter eller dess kölvatten.

Amerikansk backstörn; detsamma som "jänkevaska".

"Andren"; andre styrman el. maskinist.

Angöra (*make land*); från sjön närma sig kusten, vare sig syftet enbart är att få landkänning eller att anlöpa någon hamn där innanför.

Ankare (*anchor*, på sjömanslang mudhook eller *killick*, "stenankare"). Mångtusenårigt fartygsredskap som blivit allmänmaritim symbol, ibland med betydelsen "hopp"; flitigt förekommande i sjömanstatueringar, ofta på icke-sjömansmässigt vis intrasslat i sin ankarkätting/ankartross. När ankaret släppt botten är det lätt, man har lättat ankar.

Ankarspel (*windlass*); slags hiss- och draganordning på backen för fällning och hivning av ankaret. Jfr *capstan*.

Ankomst (*arrival*, lågty. *ankumpst*); se ETA.

Anlöpa (*call at*, lågty. *anlopen*); besöka en hamn för lastning, lossning eller annat ärende. Förutsätter att fartyget ankrar på redde, förtöjer vid boj eller vid pollare i land, dvs lägger till vid kaj. Ofta hopblandat med angöra.

Ansätta (*tighten*); se tajta.

Anvisning; enstaka penningförsändelse via rederiet. Jfr dragsedel.

Arbeta (hårt i sjön) (*to labour /in rough seas/*); om fartyget när det utsätts för påfrestningar genom att rulla och stampa i mycket grov sjö.

Avans (*advance*); förskott på hyran, ej att förväxla med ordets landkrabbianska betydelse, "profit".

Avdrift (*leeway*); fartygets tendens att driva något åt lä.

Avgång (*departure*); se ETD/ETS.

Babord (*port, portside*); kallades före 1884 på engelska *larboard* - av *ladeboard*, en lastport som brukade finnas på fartygets "vänstra" sida. För att undvika sammanblandning med det snarlika men diametralt motsatta *starboard* skiftades termen ut mot *port* eller *portside*, den sida man lade till med. *Babord*, det fornnordiska bagbord, syftar på att vikingastyrmannen vände bakdelen åt den sidan då han hanterade den åt styrbord belägna styråran. Enligt traditionen skall maskinfolkets hytter ligga på babordssidan. I fråga om vindförhållanden talar man ej om babord och styrbord utan om vridande åt **vänster** (*veering*) eller **höger** (*backing*).

Bacal(h)åu; Portugisiska för kabeljo, dvs torsk eller långa. Maritim maträtt bestående av torrkonserverad sådan - m.a.o. klippfisk - samt vitlök, olja m.m.

Back (*forecastle, "fo'c'sle"*; lågty/ned. bak, av keltiskt ursprung); Det upphöjda däckets längst för ut. Därunder fanns skansen (även den kallad "*fo'c'sle*"), manskapets stinkande, fuktiga kollektivbostad på "den gamla goda tiden". *Back* är samma ord som i ölback och har inget med baksida att göra.

Backing; (om vind) vridande moturs. Förebådar på norra halvklotet sämre väder. Jfr *Veering*.

Backstörn; ursprungligen den inom manskapets backlag roterande sysslan att hämta maten från byssan till backen, under vilken skansen fanns (samt diska osv). Härav antagligen uttrycket "påbackning". Senare kom det ibland även att syfta på lördagsstädning i manskapsinredningen, dvs "göra skansrent".

"**Baj om baj**" (*by and by*); så småningom.

Bananjagare; kylfartyg, ofta formade till att klyva sjön med minimalt vattenmotstånd, därtill vackra att se på.

Bank, bar (*bank*, av lågty. *bank*, resp. *bar*, av fra. *barre*, "sandrevell"); grund bestående av sand (sandbank) el. lera. *Bank* kan även betyda flodstrand o.d. (*embankment* där det rör sig om en anlagd vall), liksom moln- (*bank of clouds*) eller dimbank (*fogbank*).

Barlast (*ballast*); förekomst av vatten, sten eller järnskrot etc i fartygets inre med huvudsyftet att öka stabiliteten.

"**Barndomsminnen**"; prinskorv, populär som sjöfrukost tillsammans med äggröra.

Baxa (lågty/nederl. *baksen*, "slå"); förflytta tungt föremål med hjälp av spett etc.

Bedarra (via no. *bedara seg* av lågty/nederl. *bedaren*, "lugna sig", på eng. *abate*); om avtagande vindstyrka. Jfr *mojna*.

Befaren (*experienced*); den som ej är nybörjare till sjöss.

Beknip, komma i (av lågty. *beknijpen*); komma i kläm.

Belägga (*belay*); fastgöra (t.ex. en tågända som lätt skall kunna lossgöras). Förekommer bl.a. i uttrycket "Stopp och belägg!" (*belay there*).

Beskøjt (*hard chuck/tack*; förnorskning av eng. *bisquit*, av lat. *bis coctum*, "bakad två gånger"); skeppsskorpa, skeppsbiskvi, dvs *knalle*. Knackas av dem som varit med länge ceremoniellt mot mässbordet för att bli av med småkryp. Jfr "Lloyd-" respektive "Svea-bakelser".

Bestickföring (*plotting the ship's track*); att på sjökort lägga ut fartygets kurs, tillryggalagda distans och middags-position. Görs av vaktens styrman på "Kuskbocken".

Besättning (*crew*); ibland endast syftande på manskapet, ibland åsyftande hela den påmönstrade bemanningen, inbegripet befälet (med tillägget all told om befälhavaren medräknas). En tredje tolkning är manskapet och befälet utom befälhavaren. Tvetydigheten gäller i minst lika hög grad engelska *crew*. Emellertid finns uttrycket *the ship's complement*, som undanröjer varje risk för missförstånd, *complement* betyder "fulltalig styrka". Samma innebörd har *ship's company*, vilket dock kan misstolkas. (På bl.a. franska och ryska används uttrycket *équipage* i betydelsen fartygsbesättning, med eller utan dubbeltydighet. *Ekipage* är av samma fornnordiska rot som *skepp*, med den ursprungliga innebörden

"urholkad trädstam". På svenska och engelska leder uttrycket tanken till häst och vagn med eller utan kusk.)

Besättningslista (*crew list*); förteckning över samtliga påmönstrade besättningsmedlemmar, från befälhavaren och nedåt.

Béting (*bitt*); se pollare.

"Billybojsare" (av *Billy Boy*); nutida sirener, bl.a. i Österns hamnmiljöer. Till synes galanta damer, som (för eventuellt insnärjda sjömän) visar sig vara transvestiter.

Blackpanna (*black pan*); när stimbåtstidens lämpare kom upp till kocken med kol på kvällen, kunde han få 'blackpanna' med sig ner till sin och eldarnas måltid. Blackpanna gavs som erkänsla för att byssan fått utvalda kolstycken till spisen, kunde vara prinskorvar eller annat godis som inte gick åt till det mål som 1:e maskinisten och 1:e styrman avnjöt före 20-24-vakten.

Bleke (*calm*); stiltje, vindstilla, blankt hav.

Blindskär (*sunken rock*); stengrund som ligger så pass djupt, att vattnet först vid hög sjö bryter över det.

Blindventil (*dead light*); ett skyddande "lock" över hyttventilen, som Sjöberg annars kan krossa i våldsamt väder.

Block; enkla lyftanordningar ombord, bildar tillsammans med tågvirke taljor.

Blue Peter; signalflaggen P, förvarnar om stundande avgång .

Boatswain-bird, bosun-bird; den rödnäbbade tropikfågeln *Phaeton aetherus*, vars skri sägs påminna ljudet från en båtsmanspipa, och vars långa stjärtfjädrar anses likna märlspikar.

Bog (*bow, "the eyes of the ship"*); dels fartygets förskepp, dels riktning ut över fartygssidan för om tvärs, dvs kranbalksvis.

Bom, last- (*derrick*); ett slags lyftanordning. (Föga anar vi att den gamla hederliga lastbommen fått sitt engelska namn av bödeln Derrick i London. Han uppfann på 1600-talet svängbommen, som rationaliserade hängningarna men även fick vidare användning till sjöss. Jfr Tross.)

Bommen, gå på; tiggare sig fram.

Boms; envetna tiggare, även om snyltbenägna kollegor.

Bord (*board*); "inom skeppsbord" etc. Den av bräder bestående övre kanten av skeppssidan.

Bordläggning (*plating*; el. *planking* beroende på om metall el. trä använts); skrovets beklädnad, på spanten.

Bordvarts; inombords riktning mot fartygssidan.

Bore; tidvattensvåg i trång flodmynning.

Boreas; de gamla grekernas nordanvind, son till stjärnhimlen Astraos och morgonrodnaden Eos. Hans bröder är östan Eiros, sunnan Notos och västan Zephyros. Mellan varven pustar han ut i en grotta på berget Haemus i dagens Bulgarien. Där har han ibland förväxlats med chefsblåsaren Aiolos, som – när han inte släpper väder – håller vindarna inlåsta i sitt gemak på en av de Lipariska öarna utanför Sicilien.

"Brassa" (*shift /the clock/, av fra. bras, "arm"*); vrida, numera oftast vrida klockorna ombord fram eller back när fartyget går ost- eller västvert in i nya tidszoner. Sker vanligen på hundvakten. (Förr brassade man rårna genom att hala brassarna, dvs tågen.) Man kan även brassa luftrörens svanhalsar.

"Brassa käk"; laga mat.

"Brightening Sixties, segla in i" ("upplärande sextiogradsbältet"); en av *Utkik* påhittad nyskapelse vid gratulation av nyblivna 60-åringar. Saknar helt den maritima och meteorologiska laddade innebörd som tillmäts *Roaring Forties* och *Howling Fifties*.

Briny, the; havet.

Bris (*breeze*, via lågty. av fra. brise); vindstyrka mellan stiltje och kultje.

Brottsjö (*breach, breaker, comber*); se bränning

Brygga, kommando- (*bridge*); ofta avses enbart styrhytten. Kallas ibland vanvördigt "kuskbocken".

"Bryggstöttare"; öknamn på nautiker, jfr "fönstertittare", "måspanare"

Brädgång (*bulwark*); tunnare del av fartygssidan över däck, försedd med länsportar. Skall skydda mot överbrytande sjö samt erbjuda armstöd för myriader sjömän, som på lediga stunder står där med blicken fixerad mot horisonten. Jfr reling.

Bränning (*breaker, surf*; av lågty/nederl. *brandung*); ett slags brottsjö, el. framrullande vågor som bryts mot kustformationer eller grund (grundbrott).

Bukt (*bight*); om de runda "öglor" som skapas när tross eller kätting skjuts upp på däck.

Bulbstäv (*bulb stem*); kulformad stäv i eller under vattenlinjen, för att minska vattenmotståndet. (Även skämtsamt om sjömans kulmage.)

Bulk; gods i "lös vikt", t.ex. malm eller spannmål.

Bunkra; skaffa ombord fartygets drivmedel. Även lite på skämt om att anskaffa ädla drycker. Jfr Koj.

"Burk"; se container.

Byssa (*galley, "caboose"*); kök ombord (av lågtyska *kabüse, kabyss*).

"Bysstelegrafen" (*galley orders eller galley yarn*); skämtsamt om ryktesspridning kring kommande hamnanlöp etc.

"By west, gå..." (go west); gå all världens väg, gå förlorad, törna in för gott. Bakom den lätt försvenskade engelskan döljer sig en sentida återanvändning av ett vikingabegrepp. När en vikingahövding dog till sjöss skulle han färdas till sällare jaktmarker i sitt eget skepp, som stacks i brand och sattes på västlig kurs, mot solnedgångens land (möjligen var Hy Breasail, Tir Nan Og eller någon annan av kelternas lycksalighetsöar den tänkta destinationen, jfr Fiddler's Green).

"Båsen"; smeknamn på båtsman. Av eng. bosun. Många sjömansuttryck uttalas på sydvästengelsk dialekt, däribland *bosun*. Dvs *boatswain*, som egentligen är det gammalnordiska "båt-sven" i betydelsen "båtens tjänare". På brittiska skepp fanns förr tre små skeppsbåtar: *the boat* med en *boatswain*, the cox med en *coxwain* (uttalas "kåksn" – numera ofta titel på kapproddstyrman) samt *the skiff* med en *skiffswain*.

Båtman; förtöjningsgubbe, jfr Hamnroddare, förväxla ej med....

Båtsman (*boatswain*); den främste inom däcksmanskapet. Jfr "Båsen"

Båtsmansstol (*boatswain's chair*); i hisståg fastgjord sittbräda för exempelvis målning och annat arbete på utsidan.

Bärga, bärgning (*salve, salvage*; ty. bergen av germanskt ord som egentligen betyder "gömma"); rädda något som annars skulle gå förlorat. (Dock även i uttrycket "bärga segel", *to down sail*.)

Bäring (*bearing*); kompassriktning till eller från känt föremål etc.

Cabotage; inrikes kustsjöfart.

Calabozo (spanska); fängelse.

Calenture; enligt en ordbok anno 1878 "en art hetsig feber bland sjöfarande under linien, som medför ursinnighet". Dvs något slags värmeslag eller "tropiskt delirium". Sågs kunna leda till oemotståndlig lust att hoppa i havet, som då uppfattas som ljuvligt böljande gröna fält. Kan utgöra orsak till många drunkningsfall, som – i så fall felaktigt – klassats som självmord.

Capstan; förtöjningswisch/spel på poopen. Jfr ankarspel.

Castaway; skeppsbruten person. Jfr maroon och shipwrecked.

"**Cheeseost**"; ost (onödig dubbling, dumpas härmed till skeppsråttorna!)

"**Chiefen**"; maskinchefen.

Chopchop; mat (uttryck från fart på Östern).

Complement; se Besättning.

Container ("box", "burk"); godsbehållare som revolutionerat de intermodala varutransporterna. Det första renodlade containerfartyget ("box ship") lär ha varit brittiska *Clipper*. Efter konvertering sattes hon 1956 i trafik för Anglo-Continental Container Services, som utvecklat en aluminiumcontainer. Samma år köpte Malcolm McLean det amerikanska tankerederiet Pan Atlantic. Den 26 april 1956 lämnade rederiets m/t *Ideal X* Newark, försedd med containers på plattformar för att slippa gå på lätten efter att oljelasten lossats. Detta var också embryot till containerjätten Sea-Land.

Crew; se Besättning.

Cross trade; "vild" fart, trampfart.

Crow's nest; se Utkik.

Cumshaw; internationell sjömansterm för småmutor inom branschen. Kommer av kinesiska *kam sia* (eller japanska motsvarigheten *kan sha*), som skrivs med två tecken, vilka tillsammans betyder "tacksamhet", "uppskattning". Troligen blev uttrycket bevingat genom att de kinesiska hamnarnas tiggare ideligen brukade upprepa det. Sannolikt felaktig är teorin att *cumshaw* skulle vara en till Kinakusten anpassad förvrängning av eng. *commission* i betydelsen provision eller tantiem, dvs vinstandel. Se Kaplake.

Dagg (*colt*); kort tågända, förr använd som straffredskap ombord ("få dagg").

Dark pot, se Ekvatorialkalmerna

Datumlinjen (*date line*); löper längs 180:e breddgraden, med några lokala avvikelser. (T.ex. för de västligaste Aleuterna, som annars alltid skulle vara en dag före det övriga USA.) Vid sjöresa västvärt förlorar alla ombord en dag, och i motsatta riktningen kanske någon ombord får två födelsedagar i följd. Vid resa östvärt får svenska besättningar övertidsersättning för allt arbete dagen efter passagen, och vid resa västvärt hoppas dagen efter passagen över i arbetstidsjournalen. Månadslönen påverkas ej, oavsett riktning. På västgående amerikanska fartyg lär man fira att man, genom passagen, kommer in i *Realm of the Golden Dragon*, "den gyllene drakens boningar". Nykomlingarna får ett certifikat, som liknar ekvatorsdopcertifikaten.

Davy Jones' locker, gå till; drunkna. Davy Jones är en demonisk figur som personifierar havets djup. Namnet påstås vara en förvrängning av *duffy*, ett voodoo-kulten närstående spöke, samt Jona, som kastades i havet och hamnade i valfiskens buk. En försvenskad form är "Davids höns under isen". Davy Jones ingår i kung Neptuns stab i samband med dopceremonier då fartyg passerar ekvatorn.

"Den blå, kasta in"; säga upp sig (i hastigt mod). Syftar på den blåa avräkningsbok som alla svenska sjömän hade t.o.m. juni 1973.

Displacement (*displacement*); vikten av den mängd vatten fartyget tränger undan, identisk med vikten av själva fartyget inklusive all last, utrustning osv. Mäts i engelska ton (*long tons*): 1.016 kg. Se dräktighet, dödvikt.

Derelect; övergivet skepp.

Destination, destinerad (*bound for*); sjöresans mål. Jfr *voyage*.

Dikt (*close*); nära, tätt intill. *Dikt babord* (*hard aport*) är en order att lägga rodret hårt åt babord.

Distans (*distance*); avståndet mellan två positioner, mätt i nautiska mil.

Distansminut, se nautisk mil.

Ditch, the ("Diket"); namn på Kanalen.

Dock(s), commercial; hamnbassäng, last(age)plats, ej att förväxla med *dry dock*, torrdocka på varv.

Doldrums, se Ekvatorialkalmerna

Donkeyman; utrotad sjömansart. Var på sin tid den ende från segelskeppen som naturligen platsade i stimbåtarnas maskinrum, där han dessutom blev den främste i manskapet. Titeln förbinds med donkeypannan, som möjligen fick sitt namn från den livs levande åsna som något tidigare stretade på kajen, kopplad till taljor i det lossande eller lastande fartygets rigg. Senare tog just en donkeypanna med winsch på däck över, god för fler hästkrafter än den levande åsnan.

Dragg (*drag, creeper, grapnel*); slags (driv)ankare, äntherhake. (Även skämtsamt om en manlig kroppsdel.)

Dragga (*sweep resp. drag*); dels att med hjälp av dragg söka efter drunknad eller föremål under vattenytan, dels om ankaret när detta ej hålls på plats, liksom om det sålunda drivande fartyget.

Dragsedel; uppdrag el. fullmakt från sjöman att viss summa månatligen må dras från hyran och överföras till någon annan. Jfr anvisning.

Dram ("hellre en dram i timmen än en timme i Drammen"), se Driva.

Dreja bi (*heave to*. Av nederl. *bijdraaien*); att upphäva fartygets framfart och, med hjälp av maskin, försöka hålla det på samma plats (t.ex. för att ta ombord lots).

Drifta; maska, underlåta att törna till.

Driva, att (*to caulk*); detsamma som att kalfatra, dvs med drev – uppsnott och tjärat gammalt tågvirke (oakum) – täta nåten i trädäck. Eng. *caulk(er)* – "något man trycker ned" – är sjömansslang för "dram", "sup". Därav troligen svenska "kolka" i betydelsen bälga i sig.

Dräktighet (*burthen, burden tonnage*); ursprungligen det antal *tuns* - tunnor eller fat - vin som rymdes i ett lastrum. *A tun* var liktydigt med två pipor eller fyra oxhuvud - andra mått för våtvaror - eller runt tusen liter. Av *tunnage* blev *tonnage*. Bruttodräktigheten (*gross*), som mäts i bruttoregisterton (BRT), är den invändiga rymden av fartygets slutna rum utom dubbla botten tankar och ytterligare något undantag. Nettodräktigheten (*net*) kallas det avgiftspliktiga tonnaget och mäts i nettoregisterton. Det avser BRT minus rymden av bl.a. maskinrummet och ligger till grund för hamn- och farledsavgifter. Se displacement, dödvikt.

Dubblera (*round*); runda t.ex. en udde.

Dumpa; kasta något överbord, detsamma som lämpa eller hyva. På amerikansk slang kallas det *deep-six*, som nog är en förvanskning av *deep seas*. Jfr även Amerikansk backstörn, "Jänkevaska".

Dungaree; dongeribyxor, sjömansbyxor förr om åren, föregångare till landkrabbornas *jeans*. Yrkessjömannens namn på det som i Grå Bolaget motsvaras av kypertställ.

Dunnage; stuvningsgoods, underlagsbräder för last. Även skämtsamt om sjömans bagage eller personliga tillhörigheter.

Durk; "golv" ombord.

Durktrasa; skurtrasa hörande till levang och pyts.

Duva, se stampa.

Dykdalb (*mooring-post, dolphin*); förtöjningsanordning i vattnet, bestående av några grova pålar som drivits ned i sjöbotten. Duc d'Albe, hertigen av Alba, brukar ges äran av uppfinningen, som först kom till användning i Schelde under Spaniens årslånga belägring av Antwerpen 1584-85. Efter stadens kapitulation blockerade i stället de protestantiska holländarna Schelde i 200 år, varvid Rotterdam och Amsterdam fick chansen att tillvälla sig Antwerpens fallna mantel inom den sjöburna handeln (*koopvaardij*, "köpfärd", försvenskat *kofferdi*).

Dyning (*swell*, av lågty. *düning*); lång och avrundad vågrörelse som vittnar om storm i samma område som just bedarrat eller förebådar annalkande storm ifrån samma håll ("*dogs running before their master*"). Den kan även bero på undervattensbävning, jfr *tsunami*.

Däck (*deck*, lågty. *deck*, "betäckning"); dels med innebörden "ute i det fria" (*ute på däck*) och dels "våningsplan" ombord, på ovansidan motsvarande "golvet" - se durk - och nedtill "(inner)taket".

Dävert (*davit*); ett slags lyftanordning för livbåt. Lär ha konstruerats av en walesare som hette David, i Wales uttalat *Davit*.

Dödvikt (*deadweight*); vikten av den last fartyget kan ta, samt vikten av bunkers, färskvatten och förråd. Mäts vanligen i engelska *long tons*. Se *displacement*, *dräktighet*.

Ekipera; egentligen "utrusta ett fartyg". Därav franska *l'équipage*, dvs besättningen. (En i gänget var f.ö. "chauffören", *le chauffeur*, vars ursprungliga betydelse är eldare vid ångmaskin.) *Ekipera* är av fornnordiskt ursprung och har samma rot som skepp, med den ursprungliga innebörden "urholkad trädstam". Jfr Rigg.

Ekvatorialkalmerna (*doldrums, dark pot*); vindstilla bälten mellan passadvindarna. Uppfattas nog nu som utsökt väder men orsakade förr depressioner bland dem som blev liggande i månader, utan minsta pust i seglen. Meteorologerna säger *Intertropical Convergence Zone* (ITZC).

Eldare (*stoker*); utdöd sjömansart som baklänges fyrade sig över oceanerna.

"**Engelska tidningar**" (kodterm inom isbrytarflottan); present med kluckande innehåll, överlangad som tack för en lyckad assistans genom isen.

Enkla upp; ta hem förtöjningarna, förutom spring och förända.

Escutcheon; (bl.a.) namnbräda på fartyg, särskilt sådan på skutas akterspegel. Namnbrädor med högt belägen och väl synlig placering midskepps på större lastfartyg kallas snarare *name boards*.

ETA (*estimated time of arrival*); beräknad ankomsttid. *Arrive* lär i grunden vara ett rent sjöuttryck; av lat. *arripere*, "komma till lands".

ETD/ETS (*estimated time of departure/sailing*); beräknad avgångtid.

Fallrep (*gangway*); eg. det tåg som hänger till skydd längs sidorna vid antring av...

Fallrepstrappa (*gangway/accomodation ladder*); landgång. (Landgångsbrädan för bruk på samma nivå, t.ex. i torrdocka, kallas på engelska brow.)

Famn (*fathom*); maritimt längdmått, sex feet eller 1,829 meter. Har flitigt använts för bl.a. havsdjup men ersätts alltmer av det metrisk systemet. Jfr Femton famnar.

Farled (*fairway*); navigerbart farvatten.

Fart (*trade*); färdväg, led, rutt, trad.

Fartyg (*vessel, ship*); organisk varelse med själ. Joseph Conrad: "Ett fartyg är ingen slav. Man måste göra det lätt för henne på sjön, och man får aldrig glömma att man är skyldig henne allt i fråga om omtanke, skickligt handhavande och kärlek." Kärt barn med många namn: Skuta, skorv, holk, kareta osv. Befarna sjömän talar ofta om sina "båtar" men aldrig om "skepp" utom i sammansättningar som skeppshund.

Femton famnar, ute på; vara helt "ute på djupt vatten", "ute och segla" (eller, på landbacken, "cykla"), dvs ha totalt fel. (Syftar nog på en schackel, motsvarande 15 famnar på ankarkättingen. En ankarkätting består av åtta schacklar, dvs 100 *fathoms*.)

"Femöres-Line"; Gorthon Line (rederiets tidigare logotyp erinrade om gamla femöringar)

Fender(t) (av eng. *fend*, "avvärja"); förr ofta med tågvirke omspunnen dyna, som hängs ut för att skydda fartygssidan mot stötar. *BA-fender* är en stor special-fender i Buenos Aires' dockor.

Fia; förr namn på kvinnlig mässuppassare. Jfr Kalle.

Fiddler's Green ("spelemans äng"); sjömannens avtalsenliga yrkesparadis när de råkat törna in för gott. Där finns ett överflöd av livets goda; galanta damer att ta en svängom med bland prunkande träd som bågna av färdigbuteljerade frukter, vilka som omväxling serveras av jordelivets befälhavare.

Fira, fira ned (*ease*); på kontrollerat sätt släppa efter på tågvirke eller kätting, etc. Sålunda en vertikal rörelse. Jfr slacka.

Flaggen, en flagg (*flag*); en "flagga" till sjöss. Man visar flagg i handelsfartyg men hissar densamma i örlogs-dito. Den svenska flaggen bar förr öknamnet "ärtflaggen" (*pea soup colours*) p.g.a. dess gula färg och den stående dieten "kulsprutevälling". Flaggen som nationalitetsbeteckning började användas i kommissen och kallades förr "kampanj-flagg", av kampanj i den egentliga betydelsen "fälttåg". *Kampanjflaggstocken* motsvarade dagens flaggspele.

Flagghälsning 1 (*dipping eller striking the flag*); artighet mot t.ex. örlogsfartyg genom att hissa och hala nationsflaggen. Denna nedfiras till hälften och hissas åter efter ungefär en halv minut. Den ursprungliga seden var att handels skepp skulle förbereda bärgning av segel i avvaktan på att örlogsmannen antingen kom över för inspektion eller signalerade att man kunde avsegla. Flagghälsningen kan ses som en tidsbesparande rationalisering.

Flagghälsning 2 (*saluting the quarterdeck*); sed i kommissen att med en honnör i riktning akteröver "hälsa på flaggen" när man går iland eller ombord, vare sig flaggen sitter där eller ej. Egentligen har seden inget med flaggen att göra. Det började redan i forntiden, då Medelhavets sjömän hälsade på lyckobringande gudabeläten längst akterut, symboliserande havets gudar. De kallades pupi, vilket också givit namn åt poopdäck. Så småningom ersattes de av ett kristet krucifix eller helgonaltare på halvdäck. Få i kommissen torde känna till vad de egentligen hälsar på.

Flagg i schau (nederl. in *sjouw*); provisorisk nödsignal dagtid, utförs genom att flaggen visas ihopknuten, så att den ej kan blåsa ut.

Flaggning över topp, stor flaggning (*to dress ship, rainbow dressed*); det som felaktigt brukar kallas "flaggspele". Flaggning från gösen via masterna till flaggspelet enligt ordning som rekommenderas i International Code of Signals.

Flaggning, liten (*dressed with masthead flags*); nationsflaggor i masttopparna utöver gösen i fören (på civila fartyg ofta rederiflaggen) och flagglandets flagg i aktern.

Flaggskepp, -skeppare, -chief; flaggskepp syftar ursprungligen på amiralens fartyg. Har i handelsflottan kommit att syfta på rederiets nyaste eller största fartyg. Flaggskeppare och flaggchief är den till tjänsteåren äldste skepparen respektive maskinchefen inom ett rederi.

Flaggspel (*flag staff*); flaggstång akter ut för den (handels)flagg som visar fartygets nationalitet. Förväxlas ofta med Flagga över topp.

Flaskpost (*bottle message*, nära släkt med havsströmforskningens *drift bottle*); försändelse med havet som tidsbromsande brevbärare i en alltför jäktad tid. Ju längre tid och färdväg den tar, desto gladare blir mottagaren. M.a.o. en korkad postgång!

Floridavatten; förr vanligt rakvatten i slabbkistan. (Innehållet - understundom kallat "mamsellpiss" - dracks dessvärre, om än av en liten, gravt alkoholiserad minoritet bland sjömännen.)

"Flunk" (*flunkey*, möjligen av fra. *flanquer*, "stå vid sidan av /för att hjälpa till/"); förr lite nedlåtande beteckning på salongsuppassaren. Numera enligt uppgift mera rumsren och generell beteckning på manlig intendenturpersonal i passagerarfärjor (med undantag för kockarna).

Flänsa (*shift*); flytta last ombord, ibland med mellanlandning på kajen

Fribord (*freeboard*); den del av skrovet som är över vattenytan.

"Fridagar"; fläckar på målad yta till följd av slarvigt målningsarbete.

Friskar i (*getting up*); gör vinden då den tilltar i styrka.

Frälsarkrans (*lifebuoy*); livboj (ibland hopblandad med skepparkrans).

Funnel; fartygsskorsten, kallas även smokestack.

"Fyllebinge", "Fylleslaf"; enkel soffa eller brits längs ventilskottet i vinkel mot kojens i traditionell hytt ombord, bekväm att kvajla upp sig på.

"Fyllenät" (*gangway/safety net*); skyddsnet mellan fallrep, skrov och kajkant.

Fyra, att (*stoke*); mata stimbåtens ångpanna med kol.

"Fånga krabba"; falskt årtag under livbåtsmanöver etc.

"Fönstertittare"; maskinrumstern, syftande på dem som arbetar på "kuskbocken", jfr "bryggstöttare", "måspanare".

Förbygga (*recondition*); renovera eller bygga om ett fartyg.

Förfara (*fleet; av ty. verfahren*); flytta på något för att det skall kunna användas, t.ex. förfara en talja.

Förfånga (*relieve*); avlösa (på vakt).

För gott (*for good and all*); något definitivt, avslutat.

Förhala (*shift*); förflytta fartyget från en kaj-/ankarplats till en annan. Förr betydde uttrycket mestadels att med fastgjorda trossar förflytta fartyget ett stycke längs samma kaj. Lite skämtsamt kan det även betyda att flytta en sak ombord eller att "förhala" till nästa sjapp i land.

Förhandsmän; de främsta i manskapet, exempelvis båsen.

Förhyda (*sheathe*); förse ett fartygsskrov med skyddsbeklädnad.

Förkert (av ty. *verkehr*, "felaktigt"; göra något felaktigt, t.ex. hålla orätt kurs.

Förlisa (*to be lost, to be shipwrecked, to founder*; av lågty. *Vorlisen*, "gå förlorad"); gå under, gå i kvav.

För-och-akter; varskos från bryggan när backen och poopen skall bemannas inför förtöjning eller avgång.

Förpik (*forepeak*); (förråds-) utrymme under backen. Jfr "slå läns".

"**Försten**"; överstyrman eller förstemaskinisten.

Förtöja (*moor*); lägga fast fartyget vid pollare o.d. "Fyra femtedelar av jorden är vatten – resten är till för att förtöja vid." Jfr lägga till.

För ut, för över (*ahead*); belägenhet respektive riktning mot förskeppet eller någon punkt i färdriktningen.

Förända (*fore rope*); förlig förtöjningstross/vajer.

Gatt (*narrows*; av lågty./nederl. *gatt*, "hål" el. "öppning"); trångt farvatten - som i Kattegatt - samt hål som i halgatt, egentl. samma sak.

Gejt (*gate*); bevakad hamnport.

Gir (*sheer*; av nederl. *gier*); frivillig eller ofrivillig avvikelse från kursen. Jfr Ostindiska girar samt "skriva namnet".

Glas, slå (*strike the bell*); slag på skeppsklockan (efter halvtimmes-timglas), ökande med varje halvtimme under fyratimmarsvakten. Åtta glas markerar således vaktskifte. (Förr var *sixteen bells* kutym ombord vid årsskiften; utöver åtta glas för vaktens slut kl 2400 slog yngste man ombord åtta extra glas för det nya året kl 0000.) Vid andra plattvakten 1800-2000 började man om från början i stället för att fortsätta med fyra glas osv; dock hoppade man från näst sista halvtimmens tre glas till åtta glas, markerande att hela plattvakten var tillända. Orsaken var ett myteriförsök på ett brittiskt fartyg 1797, med sju glas på andra plattvakten som signal. Detta förhindrades och Amiralitetet beslöt att sju glas aldrig mer skulle förekomma på den vakten.

"**Gnisten**", "**gnistan**", "lokalt" inom salig Johnson Line "fistan" ("*sparkie*", "*sparks*"); akut utrotningshotade sjömansarten radiotelegrafist.

"**Gnistsvett**"; har av allsköns snéseglare påståtts vara världens mest sällsynta och därmed mest exklusiva vätska, understundom i konkurrens med hökar-dito. Andra versioner: "Även trikarsvett hör till detta exklusiva fluidum, som lär saluföras som parfym. Prismässigt bör det vara dyra droppar." "På Smithsonian Museum i USA skall det finnas en liten flaska förvarad inom pansarglas. Den innehåller en droppe maskinistsvett som tillkommit genom arbete, inte värme."

Greting (*grating* i betydelsen trall eller spjälgaller); gallerplattform i maskinrummet.

Grodatlanten, Grodhavet; djupvattenseglarnamn på Väneren, understundom även på Mälaren. Jfr "Kommiss-Atlanten".

Grogg (*grog*); ursprungligen dagsransonen 24 cl rom per brittisk flottist, utspädd med fyra gånger så mycket vatten. Uppkallad efter amiral Edward "Old Grog" Vernon, vars öknamn syftade på hans slängkappa i det grova halvsidentyget *grogam*.

"**Gruvan**"; term för maskinrummet (eller "maskin" som det kort och gott heter) bland dem som inte arbetar där.

Grå Bolaget; Örlogsflottan, Jfr kommissen.

"**Gubben**" (*Old Man*); befälhavaren.

Gulfen; syftar oftast på Mexikanska Gulfen men kan även avse Viken.

Gös (*jack*); flagg i fören, på handelsfartyg rederiflaggen eller en flagg med hemortens stadsvapen.

Hala (*haul*); ta hem på tåg, etc. (flaggen halas ju *ned* på kvällen, därav missförståndet bland många att ordet skulle betyda "sänka till lägre nivå".)

Halgatt, halkip (*snatch, fairlead*); anordningar i el. vid relingen som förtöjningsgoods skall löpa igenom, t.ex. klys, med el. utan löprullar.

Hamn (*port /of call*) om destinationsorten, hamnstaden, och harbour eller docks om själva hamnanläggningen; gemensamt germanskt ord med grundbetydelsen "behållare". Engelskans haven har kommit att betyda "tillflyktsort", "fristad", etc. (*Hamn* i uttrycket "en djävul i människohamn" är ett helt annat ord som betyder "skepnad".)

Hamnarbetare (*docker, am. longshoreman, stevedore*). Det sistnämnda betecknar även stuvaren, som för att undvika missförstånd bör kallas *chief stevedore*); förr tillfälligt påhugg el. permanent födkrok för djupvattensjömän som råkat svälja ankaret. Jfr sjåare.

Hamnroddare; stockholmsk båtman

"Helsingborgspackning"; burk hängd under läckande rör. Kallas även "norsk packning".

Hem, ta (*home*); ofta detsamma som hala. Ett ankare är "hemma" när det sitter i klyset.

"Herring Pond, the" ("Sillpölen"); Atlanten.

Hissa (*hoist, lågty. hissen*); urspr. ren sjöterm med innebörden lyfta, förflytta uppåt.

Hiva (*heave*); dra in (vajer), hala ombord (tross) etc. (Därav ett *hiv*, lyft av ett sling.) Jfr hyva.

Hjälpkärra (*auxiliary engine*); hjälpmaskin. Jfr knarr.

"Horkasse" (av spa. *casa de puta*); hamnbordell.

Howling Fifties ("de tjutande femtiograderna"); sjömansnamn på den sjövilla västvinddriften i farvattnen 50-60° sydlig bredd. Även användbart vid 50-årsgratulationer. Jfr Roaring Forties (och "Brightening Sixties").

Hull down; fartyg i sikte i fjärran, med skrovet under horisonten.

Hundvakt (*mid-watch*); vaktskiftet 0000-0400. (Ej att förväxla med plattvakterna 1600-1800 och 1800-2000, på engelska *dog watches*.)

Hunky-dory; "toppenbra". Ursprungligen ett amerikanskt sjömansuttryck från Yokohama, som öppnades för utlänningar 1859. I den därmed snabbt växande fiskebyn lär gatan *Honchô-dori*, "Huvudgatan", genast ha dragit till sig en viss affärsverksamhet, som sjömännen uppskattade så mycket att gatunamnet slank in som nytt ord i amerikansk engelska. Även i dag är Honchô-dori hamnens stora affärsgata – men nu med banker etc.

Hyra; den pekuniära lönen för sjömannens mödor. Därav ta *hyra* i betydelsen mönstra på ett fartyg.

Hytt (*cabin*); sjömannens bostad ombord. (Norska *lugar*, danska *kahyt*.)

Hyva; hiva, men även kasta, slänga, dumpa något överbord.

Håll an! (*avast!*); stopp, vänta, gör ett uppehåll!

Hålla sjön (*stand off the coast*); rida ut en svår storm i rum sjö hellre än att ta risker i trånga skärgårdspassager etc.

Häck (av nederl. *hek*) är alls icke vulgärt, vilket dock landkrabbor kan få för sig. Enligt rättesnöret *Svenska Akademiens Ordbok* betyder det: "den flata, stundom något utåtbuktade (konvexa) del av aktern som befinner sig över valvet l. den uppspringande bordläggningen o. som bildar trubbvinkliga hörn mot skeppssidorna, 'flat' akterspegel". I dag vanligast i kombinationen *häcktrålare*, samt med syftning på det mänskliga akterkastellet.

Hälen, ligga på (av *heel* el. *sole piece*, akterns nedersta del); om fartyg som ligger djupt med häcken.

Hängmatta, -koj (*hammock*); "svävande bäddar" som redan Columbus lär ha fascinerats av. Engelskan behöll det indianska *hamaca* i det lätt förvanskade *hammock*, som hos oss är gungsoffan i sommarbersån. Nederländska sjömän uppfattade det indianska ordet som *hangmak*, snart förvanskat av dem själva till *hangmat*, och av deras svenska kollegor till *hängmatta*, senare i sjöspråkanpassade formen *hängkoj*.

Hästbredderna (*horse latitudes*; av spa. *Golfo de las yeguas*, "Hästbukten", havsområdet mellan Spanien och Kanarieöarna); bälte med bleke mellan nordostpassaden och de nordliga västvindarna. Namnet syftar även på den avans sjömännens hade fått vid utmönstringen. Det tog sin tid att komma igenom området, och innan så skett hade de jobbat ihop den summan och börjat tjäna egna pengar. När de arbetat färdigt *for the dead horse*, som skuldperioden kallades, var det sed att hänga en uppstoppad hästmodell i rånocken och sedan dumpa den i sjön. *To flog...* (dvs prygla) ...*the dead horse* var å andra sidan att försöka få besättningen att utföra mer arbete än det absolut nödvändigaste under skuldperioden. (Arbetsuppgifter som gradvis ökades bortom gränsen för det rimliga, således att tvinga besättningen att utföra helt onödiga sysslor, kallades att *månöka*.)

Högtörn, stå på; vara närmast i tur för något (urspr. vara främst i kösystemet på sjömanshuset/sjömansförmedlingen, i tur att få sig tilldelad en hyra).

"**Hökare**"; öknamn på stuert, med betydelsen "lant-/matvaruhandlare".

"**Hökarhalvan**"; utrotade sjömansarten stuerbitsbiträde.

Hönstrall; plankor med tvärpinnar, använd som landgång.

I land (vara) (*to be ashore*); markerar belägenhet, medan...

Iland (gå) (*to go ashore*) snarare markerar rörelse i riktning mot landbacken.

Inredning (*accommodation*); "inomhus" i ett fartyg, dvs besättningens hytter och gemensamma utrymmen samt därtill gångar och lejdare etc.

"**Inspektörsmåla**"; påstådd ögontjänarmålning i salig Johnson Line. Fenomenet kan även kallas "paradmålning".

Intermodal; syftar på samordning av t.ex. containertransporter mellan olika transportslag.

"**Jack Nastyface**" (ungefär "Kalle Fuling"); öknamn på besättningsmedlem som är illa omtyckt ombord.

"**Johnsonradar**"; se Klarsiktsruta.

Jungmansglädje, -fröjd; sviskon- eller blandad fruktsoppa. Detsamma som lämparglädje. Lär även ha kunnat betyda jellopudding ("nervous pudding")

"**Jänkevaska**", **amerikansk backstörn**; dumpa servisen på utsidan.

"**Jänkesplejs**"; vajerlås.

Kabelgatt (*boatswain's locker*); förvaringsrum för tågvirke.

Kabellängd (*cable's length*); en tiondels nautisk mil, dvs 185,2 meter.

"Kalle" (*Jack*); namn som manlig mässuppassare obligatoriskt omdöp(te)s till.

Kanalen (*the Channel, "the Ditch"*); avser alltid Engelska kanalen.

Kannhalning (*drawing the bucket*); exempel på kollektiv kraftsamling i maskin. Detsamma som kolvhalning.

Kap; avser oftast *Godahoppsudden*.

Kapa (*cut away*; lågty. *Kappen*); skära el. hugga av något.

Kapell (*cover*; av ital. *capello*, "hatt", "lock"); skydd av segelduk e.d. över ankarspel m.m.

Kapp (*companion hatch/way*); skyddande mindre överbyggnad över lejdare som leder ned under däck, t ex maskinkapp.

Kaplake, kapplake (*primage, "hat money"*); ett slags *tantiem* - vinstandel - som tillfaller befälhavaren. Ursprungligen en dusör från befraktaren för att skepparen skulle kunna "köpa sig tyg till en kappa, som skyddade honom mot oväder, så att han oftare kunde hålla sig på däck och derigenom bättre iakttaga försiktighetsmått för laddningens bästa". Ordet kommer av holl. *kaplaken*, "'lakan' (dvs tyg) till kapp". Kallades på svenska även "Kaptens hatt", av fra. *Chapeau de maître*. Det engelska *hat money* är möjligen en förvanskning av *hatch money*, "luckepengar", som tillföll befälet i fartyg med levande boskap för att dylik last skulle få extra god vård.

Kapsejsa (*capsize*, av spanska *cabeza*, "huvud"?); om fartyg som slår runt.

Kapten (*captain*; av lat. *caput*, "huvud"); bruklig titel när man tilltalar "Gubben". Befälhavarens officiella engelska titel är *master*, av lat. *magestis navis* som lär ha myntats under kriget mot Kartago för över två tusen år sedan.

"Kaptens hatt", se Kaplake

Kareta (ital. *carretta*, "liten kärra"); skämtsamt om ej alltför fagert flytetyg.

Kastlina (*heaving-line*); sorgligen oupptäckt precisionssportgren, borde vara olympisk. Smäcker lina med tyngd i ändan, föregriper ilandhalning av förtöjningstrossar.

Katamaran; tvekölat flytetyg, av tamilska *katta* ("knyta ihop") och *maram* ("trä"), ursprungligen par av timmerstockar.

Kattrejarebåt (*bumboat*; av portugisiska *catrejo*, en större odäckt segelbåt); ett slags improviserad proviantbåt, med vilken kattrejaren - *the bumboat man* - säljer frukter etc till fartyg på redan.

Kejs (*case*); (öl)låda.

Kicka (*grumble*); kritisera, klaga (t.ex. på maten)

Kikare, tub- (*telescope; binoculars* avser moderna bryggkikare för båda ögonen); oundgängligt verktyg på bryggan. I början av 1600-talet kivades de nederländska glasögonmakarna Hans Lippershey, Jacob Adriaanzoon och Zacharias Jansen om vem av dem som var först att uppfinna "ett instrument för att se på avstånd". Varpå italienaren Galileo Galilei knäckte och fick äran av uppfinningen. I själva verket hade den engelske munken Roger Bacon kommit på idén redan på 1200-talet. Men locket lades på och själv fick han skaka galler, anklagad för trollkonster.

"Kilroy was here"; syftar på fartygsinspektör James J Kilroy (1902-62), som faktiskt aldrig satte sin fot utanför hemlandet USA. Däremot "sajnade" han sålunda på fartygsplåtarna efter att ha utfört sina inspektioner. Orden blev bevingade och flög ut över hela världen, bl.a. med benägen hjälp av glatt klottrande amerikanska sjömän.

Klarering (*clearance*); rutiner och formaliteter gentemot myndigheter etc i samband med ett fartygs ankomst till och avgång från en hamn. Ombesörjs av rederiets agent.

Klarsiktsruta (*clear view screen*), bryggans roterande glas, drivet av en liten motor. Populärt kallad "Lloyd-" respektive "Johnsonradar".

Klys(gatt) (*hawse-hole*, lågty./nederl. *klüse*, "trång öppning"); öppning i fartygsskrovet för tross (*hawser*), ankarkättning etc. Jfr halgatt, halkip.

Klyvarbomsnock; kan numera förekomma som skämtsam beteckning på praktfull "kran", dvs näsa.

Knarr, hamnknarr; generator som täcker elbehovet under hamnliggande.

Knockoutdroppar, se Mickey Finn.

Knop (*knot*); dels sjömans-"knot" (även *bend* på eng.) - jfr stek - och dels hastighetsmått till sjöss (en knop är en nautisk mil/timme). Jfr logg.

Knyta sig; detsamma som törna in i betydelsen gå till kojs.

Kobrygga (*catwalk*); upphöjt gångbord längskepps på tankfartyg.

Kofferdam (*cofferdam*, kassun eller sänkkista. Samma ord som koffert, via lat. och eng. från grek. *kophinos*, "korg", och lågty. *dam*, "vall"); i bl.a. tankfartyg utrymme begränsat av två parallella skott från botten till huvuddäck för att isolera t.ex. maskinrum eller pumprum från lasttankarna, så att oljegas - eller olja - ej kommer in i utrymme där den kan antändas. Syftade ursprungligen på en vattentät inneslutning för grunden till bropelare, brygga etc. Har inget språkligt samband med nederl. *koopvardij*, "köpfärd" (dvs handelssjöfart), ej heller med däckswerktyget *koffernagel* (av nederl. *korvijnagel*).

Koj (*bunk, rack*); av holl. *kooi*, "inhägnad". Sjömannens sovplats kallas även "slaf" (jfr fylleslaf), "binge" och "bunke". Det sistnämnda efter engelska *bunk*, som egentligen var en kolbox. Vilket myntat de globalt gångbara orden *bunkra*, *bunkers* etc.

Kolvhalning (*drawing the piston*); det samma som kannhalning.

"**Kommiss-Atlanten**"; Hanöbukten. Jfr Grodatlanten.

Kommissen; öknamn på Örlogsflottan ("Grå Bolaget"). Syftar egentligen på *kommiss*, det tjocka och kraftigt valkade ylletyg som användes till vapenslagets uniformer. De flesta av jordens flottister bär också den i ryggen nedfallande matros- eller blåkragen, lyckligt ovetande om att dess tre vita band symboliserar lord Nelson's segerrika sjöslag vid Abukir 1798, Köpenhamn 1801 och Trafalgar 1805. Vid det sistnämnda slaget råkade han själv törna in för gott, vilket symboliseras av den svarta råbandshalsduken. (Dock har det också hävdats att halsduken från början är en svettragg och att den saknar samband med Lord Nelson. Dessutom är råbandsknopen egentligen ett stek.)

Kompass (av lat. *compassus*, dvs "omkrets"); instrument som med hjälp av jordmagnetismen visar väderstrecken. Indelningen i 360° kommer från de matematiskt avancerade babylonierna för 4.000 år sedan. Deras mätmetoder - även av tid m.m. - baserades på talet 60.

Kortmanshyra; när de kvarvarande drabbades av merarbete kunde de få dela på akterseglads hyra.

Kort på, vara (*to be short of*); ha ont om (något). Vanligt är t.ex. uttrycket "en man kort" (*one man short*), dvs att en besättningsmedlem saknas.

Krabb sjö (*choppy sea*); häftig sjö med korta, höga vågor.

Kranbalksvis (*on the bow*); riktning över styrbords eller babords bog. Syftar på korta bjälkar som förr stack ut från backen.

Kronometer (*chronometer*); precisionsklocka, oundgängligt hjälpmedel för fastställande av fartygets position. Den självärde brittiske snickaren John Harrisons uppfinning testades 1735 i HMS Centurion. Den kom snart att revolutionera sjöfarten. En av de första som drog nytta av kronometern var kapten James Cook, Jfr Ståndet.

Kruboys; västafrikanska sjömän av kru-folket, har ej med crew att göra. Brukade gå ombord i transare i Freetown, Sierra Leone, och utföra arbeten ombord längs den sydvästafrikanska kusten innan det var dags att gå av i Freetown på hemgående.

Krumhult (*skulker's locker*); ett gömställe ombord för en trött sjöman, s.k. "krumhultsgast". (Ett exempel från Grå Bolaget var HMS *Ålvsnabbens* mellan långresorna totalt bortglömda postkontor.) Se trasselbinge, kyrkan.

Kränga (*heel /over/*; av nederl. *krengen*); om fartyget när det tar en överhalning, dvs rullar åt ena sidan. Jfr Slingra.

Kuling, se kultje.

Kullajänke; sjöman inom Helsingborgs- och Höganäsrederier.

"Kulsprutevälling med pansarplåt"; Ärtsoppa och pannkakor. Soppan har även kallats "ouvertyren till läderlappen". Helig torsdagsrit. Kan på värmen - om än under myteririsk - ersättas av kall skinka med potatissallad.

Kultje; vindstyrkor mellan bris och storm

Kungarna; rullande nockar i halgatten.

Kurs (*track, course*); väg mellan två förutbestämda positioner.

"Kuskbocken"; maskinrumssvenska för nautikernas arbetsplats, bryggan.

Kutta ut (av eng. *cut*); stryka, ta bort

Kutym (betydligt vanligare till sjöss än på landbacken); sederegler sjömännen emellan, "stajl".

"Kvajla upp sig" (*coil up*); "rulla ihop sig" (betyder egentligen skjuta upp tågvirke o.d, dvs lägga det i bukter).

Kvarten; 4:e maskinisten eller 4:e styrman, när de existerade.

Kvav, gå i, se Förlisa.

Kypare (*cooper*; nederl. *kuiper*, av lat. ord för "tunna"); stendöda sjömansarten *tunnbindare*. Hängde kvar till den vidsträckta valfångstfarten, då hans hantverk behövdes ombord. (Associerade även till vinfat och blev därför identisk med servitör på krog.)

Kyrkan; utrymme längst akter ut, där propellertunneln vidgar sig. Ofta förråd men även bekant som krumhult.

Kära land (*hug*); hålla nära, tätt intill land.

Kölsvin (*keelson*); företeelse i de nedersta regionerna, aktuellt som omvårdnadsobjekt ("mata kölsvinet") för nyblivna sjömän. Vilket på engelska motsvaras av uppmaningen to *feed the camel* (den grova fender som även på svenska kallas "kamel"). De kan också skickas iväg för att hämta *Matthew Walker* (taljerepknopens engelska namn) eller "*the key of Keelson*". Jfr Lanternor och Postbojen.

Kölvatten (*wake*); den handstil akteröver som avslöjar om rorsman/roregångaren ägnat sig åt att skriva namnet.

Laber vind (*light wind*; av lågty/nederl. *labber*, "*slapp*"); lätt vind.

Lagan; märkt vrakgods fäst vid boj för senare avhämtning.

"**Lajmjösare**" (*lime-juicer*); brittisk sjöman, urspr. amerikanskt öknamn på brittiska fartyg, där lime sedan år 1607 var standardprofylax mot skörbjugg. (Dock experimenterade engelsmännen även med andra slags vitamintillskott, bl.a. surkål. Vilket således inte blev öknamn på dem utan i stället - i formen *kraut* - på tyskar, motsvarande de svenska sjömännens "hornblåsare".) En annan, sannolikt grundlös uttolkning är att *limey* skulle ha med den krit- (*lime*) rika jordmånen och *white cliffs of Dover* att göra.

Landbacken; vanlig sjömansbeteckning på *Terra Firma*.

Landkrabba; slemmig varelse av arten *Gecarcinus ruricola*. Även person tillhörande den anonyma massa som ej å sjömansyrkets vägnar "slagit en läns i saltvatten". På eng. ofta kallad *landlubber*, av walesiska *llob*, "drummel". (*Lubber*, "träskalle", kan även betyda klumpig eller dålig sjöman.) Jfr Land(s)man.

Landkänning (*land fall*); få land i sikte eller som radareko.

Land(s)man (eng.); egentligen "grad" inom Royal Navy (avseende den som aldrig förr seglat), 1862 ersatt av *ordinary seaman, second class*. Landsman anses vara mera korrekt som sjömansterm på den som annars kallas *landlubber* (motsvarande svenska landkrabba).

Langa (i uttryck som *langa över*, *langa hit osv*; av lågty/nederl. *langen*); överrätta från hand till hand, ungefär detsamma som det landfolk kallar "ro hit med".

Lanternor, sido- (*side* eller *running lights*); sido- eller gångljusen till sjöss, rött om babord och grönt om styrbord, introducerades först kring 1830. Det kan förekomma att någon nybörjare blir skickad till båtsmanssjippet för att hämta grön olja till styrbordslanternan eller röd till babords-dito. Om han inte hittar någon kanske han skickas tillbaka efter en pyts med visselånga. Jfr Kölsvin och Postbojen.

Lappskojs (*lobscouse*); av någon skämtare kallad "sameförnöjelse". Traditionell sjömansmat, ungefär bestående av potatismos blandat med *corned beef*. Har även kallats "kabelgarn" p.g.a. det trådiga köttet däri.

Last(age) (av lågty. *last/asche*); börda, det gods fartyget för med sig. Jfr läst.

Lastrum (*hold*); utrymme för godset, vars trygga transport över havet i förlängningen inbringar lite matpengar åt besättningen.

Lejdare (*ladder*); trappa ombord, repstege (t.ex. lotslejdare).

Levang (*deck-brush*); borste med långt skaft, t.ex. att vaska durken med.

Linjen (*The Line*); ekvatorn. Att passera den är att gå *over the hill*.

Liverpool, see you in...; "Kanske ses vi igen någonstans."

Liverpoolare; snabbvaskning av händer och ansikte. Sågs syfta på att hamnarbetarna vid Merseyside fuktade en svettragg e.d. och gned bort det värsta för att värdigt kunna begå eftermiddagens pubentré.

Ljugarbänk; scen ombord för framförande av den konstart som kallas skepparhistorier eller sjöskräror, ofta belägen i lä på akterkant om byssan. Antagligen är det just en norsk *lyværsbænk* som åsyftas, dvs en bänk i lä som inte har ett dyft med ljug att skaffa.

"**Lloydbakelser**"; skorpor inom Rederi AB Svenska Lloyd, som ej var känt för överdåd. Jfr "Sveabakelser".

"**Lloydekvatorn**"; 46° N i Biscaya, mitt emellan Sverige och Medelhavet.

"**Lloydradar**"; se Klarsiktsruta.

Lod (*lead*, "bly"); i tamp tajtad metallkropp, varmed vattendjup mäts.

Loda, lodning (*to sound*); att med lod mäta vattendjup (t.ex. för att undvika grundkänning i okända farvatten).

Lodskott; resultatet av enstaka lodning.

Logg (*log*); anordning för att utröna knoptal genom vattnet. Logglinan bär mätmarkeringar i form av knopar, därav hastighetsmåttets namn. Avståndet mellan logglinans knopar är 15,43 meter. Antalet knopar under timglasets 30 sekunder är antalet knop genom vattnet.

Loggbok; se Skeppsdagbok.

Loggning; löneavdrag som straff ombord. Avskaffades den 1 juli 1973.

Losa (*to lose*); tappa/förlora något.

Lots (*pilot*); syftar oftast på nautiska vägvisare, men även på *sky pilots*, samt på en tredje sort som visar vägen till hamnkvarters galanta damer. De tillhör m.a.o. ej samma fack.

Lots-, stormlejdare (*Jacob's, pilot* el. *boarding ladder*); ett slags kraftig "repstege" som till skillnad från fallrepet hänger lodrätt över fartygssidan.

Lovart (*windward*, av nederl. *te loeve waart*, "åt vindsidan"); den riktning varifrån vinden ligger på. Att slå en läns i lovart rekommenderas ej.

Lucka (*hatch*); flyttbar "ridå" över lastrum. Syftar ibland på hela rummet, men egentligen är det öppningen (*hatchway*) eller "locket" (*hatch cover*) som avses. "Finska patentluckor" är en skämtsam beteckning på de gamla träluckorna på lösa skärstockar över lastrummet, förseglade med lucksegel, skalkjärn och luckekilar. Eng. *batten your hatch!* ("skalka luckan!") kan betyda "håll klaffen!". Vilket även kan heta *stow it!* ("beslå!").

Långskepps (*fore-and-aft /line/*); om fartyget i hela dess längd. Kan ibland även avse hela fartygssidan mot kaj (*alongside*).

Låring (*quarter*); del av fartygssidan akter om tvärs.

Lä (*lee*); motsatsen till lovart.

Lägervall, ligga i; hjälplöst driva mot land på läsidan.

Lägga till (*berth*); om fartyget när det lägger sig långskepps vid kaj o.d. Jfr förtöja.

Läktra; överföra last eller bunkerolja från ett fartyg till ett annat.

Lämpa (*trim*); placera på ett lämpligt sätt med hänsyn till fartygets stabilitet, omstuva, detsamma som trimma.

Lämpare (*trimmer*); kolskyfflare, utdöd sjömansart.

Lämparglädje; sviskonsoppa. Jfr jungmansglädje.

Lämpa överbord (*jettison*); göra sig av med last etc, t.ex. för att minska slagsida.

Länsa, läns (*pump, dry off*, av lågty/nederl. sjötermen *lens*, "tom"); (bl.a.) befria(d) från vatten. Jfr "Slå en läns".

Läst (av lågty. *last*); gammalt mått på fartygets dräktighet, sedan länge ur bruk i Sverige. Egentligen samma ord som last.

Lättar, tjockan; avtar, det klarnar upp

Lätten, på (*light*); om fartyg som för tillfället saknar last.

Löpande gods; tågvirke som används vid manövrering av segel och rår. Skämtsam benämning på dryckjöm som lätt löper genom strupen. Jfr Stagad.

Mama San; chefsvärdinna på etablissement i Österns glädjekvarter.

Mañanagubbe (spa. "i morgon"); en som skjuter upp det som måste göras

Manhål (*manhole*); rund lucka på däck eller i maskins labyrinter, lagom stor för en man att klämma sig igenom.

Manillahampa (*Manila hemp*); är alls ingen hampa (mullbärsväxternas familj) utan fibrerna från bananväxten *Musa textilis*, som ger utmärkt tågvirke. Numera ersatt av konstfibrer.

Mantåg (*manrope*); säkerhetståg i höfthöjd, t.ex. på fallrepet.

Mareld (*seafire*); Myriader runda encelliga flagellater eller gisseldjur av arten *Noctiluca*, upp till två mm stora. En del innehåller klorofyll, varför de ibland - hänförs till växtriket. Vid mekanisk retning lyser de upp t.ex. bogvattnet i ett grönaktigt till blåvitt sken, som förefaller utstråla från havet självt. Marelden tros ibland vara ett förebud inför storm.

Maroon; strandsatt. Jfr *castaway*.

Maru; "efternamn" på japanska fartyg, skrivet med ett tecken som betyder "cirkel", vilket antyder något harmoniskt. Japans flagga kallas *hi no maru*, "solens rondör". Tecknet *maru* är ej runt utan öppnar sig nedåt, vilket är lyckosamt. *Maru* var tillfälligt tillnamn på gossebarn innan de initierades till samurajstatus. Även svärd m.m. kunde få namnet *maru*, liksom fartyg. Redan på medeltiden fanns skepp som hette *Gessho Maru*, *Gozo Maru* och *Nippon Maru*. Kanske fanns ett samband med dåtida skeppsmäklarer, som kallades *toimaru*. De utvecklades till stora handelshus med egna flytetyg, antagligen bärande ett påmålat bolagsnamn följt av *maru*. *Maru* betecknar också den inre delen av en befästning; kanske såg den dåtida redaren sitt skepp som sin flytande borg. *Maru* kom att bli ett slags smeknamn eller hedersbeteckning på något man värderar högt. Vidare finns motsatsförhållandet mellan det manligt ljusa, varma och aktiva *yang* och det kvinnligt mörka, kyliga och lugna *yin*. Havet är *yin*, ett fartyg bör vara *yang* för att tryggt befara havet. Det manliga *maru* markerar detta.

Marvatten, ligga i (*to be waterlogged*); om fartyg som är vattenfyllt men ändå flyter.

Maskin(rummet) (*engine room*); oftast säger man maskin, inte maskinrummet.

"**Mata fiskarna**"; spy över relingen p.g.a. sjösjuka.

Matros (eng. *able bodied seaman*, AB; av nederl. *matroos* och fra. *matelot*); befaren sjöman på däck. Ytterst samma ord som eng. *mate*, (backlags-) kamrat, numera styrman.

Mickey Finn; internationell term för s.k. knockoutdroppar, som fortfarande lär kunna förekomma på de skummaste hamnsjappan. På ett dylikt längs San Francisco's "Barbary Coast" var kring 1870 en avdankad skotsk kemist bartender. Det var under guldruschen och anlöpande skepp tömdes snabbt på sina besättningar. Skepparna kunde då anlita värdshusens "själasäljare" (nederl. *seelenverkooper*), dvs *crimps*, för att "övertala" sjömän att mönstra på. Vilket ofta skedde med hjälp av knockoutdroppar i de drinkar sjömännen frikostigt erbjöds på kredit, varpå "själasäljarnas" hantlangare, *runners*, bar ombord sina medvetlösa offer. Skotten, som hette Michael Finn och var på flykt undan rättvisan i hemlandet, experimenterade fram effektiva knockoutdroppar och fick också ge namn åt den illasinnade företeelsen. Det lär ha rört sig om den nervlugnande drogen *kloralhydrat* eller något liknande s.k. *hypnotikum*. Jfr Sjanghaja.

Midvaters, segla; att segla mitt i farled, men även att slingra sig fram mot sitt mål, att inte uppträda helt rakryggat.

Milk; mjölk är mjölk (t.ex. från plåtkossan), men *milk* på sjömanssvenska är kondenserad grädde på burk och inget annat!

Mi no sávè; pidgin eller sjömanstranspiranto, "jag vet inte".

Mojna (av lågty/nederl. *mooi*, "lugnt och vackert väder", eng. *abate, lull*); om väderomslag. Jfr bedarra.

Monkey, to bleed/suck the... ("att åderlåta/suga ut apan"); justering av vätskenivån i försluten kagge etc genom att i smyg borra ett hål, lagom stort för ett sugrör.

Monkey business; vanligt uttryck om försök att lura sjömannen på pengar.

"**Monkey island**"; topp- eller kompassbryggan, däck på toppen av styrhytten.

Monsun (av arab. *mausin*, "årstid"); ihållande vindar i subtropiska områden, från land på vintern och från havet på sommaren. Vinterhalvårets NE- respektive NW-monsun - beroende på farvatten - anses bero på kalla och torra vindar från Himalaya ut över havet, medan sommarhalvårets SW-monsun anses bero på atmosfäriska hävningar över den solvarma tibetanska högplatån. Monsunen är egentligen en land- och sjöbris i kolossalformat.

Moring (*mooring ring*); på järnboj (*mooring buoy*) eller i land placerad grov ring för förtöjningsändamål.

Mosquitofarten; seglation på venezolanska och andra karibiska hamnar.

Mother Carey's chickens (av Jungfru Marias tillnamn *Mater Cara*, "Vår Fru", i hennes roll som sjömännens skyddshelgon); stormsvalor och stormfåglar som anses varna sjömännen för annalkande storm. Dessutom är det troligt att de, i likhet med många andra av havets fåglar, härbärgerar avlidna sjömäns själar. De kallas även *petreller*, då de med sitt trippande på vågorna erinrar om Petrus, som Jesus fick att gå på Genesarets sjö.

"**Mudhook**"; ankare.

Målkare; slägga på däck.

Måspanare; "Fönstertittare" på skånska.

Märbspik (*marline-spike*); verktyg för splejsning och andra sjömansarbeten. Jfr Pryl.

Mäss (*mess/room*), av lat. *missus*, "skickat /från köket/"); sjömännens gemensamma matsal.

Mässuppassare (*mess boy*); Kalle som han fick heta hade långa dagar. Om han driftade kunde det kallas "mässfall".

Mönja, bly- (*red lead*, via lågty. av lat. *minium*, "rött färgämne". Därav miniatyr, "rödmålad bokillustration", en term som saknar samband med "minus", "minimal" osv); rödbrun rostskyddsfärg. (*Red lead* är även en skämtsam benämning på ketchup.)

Mönstra på/av (*sign on/pay off*); om sjöman som påbörjar/avslutar sin törn (ej att förväxla med själva /rederi-/anställningen).

Mönstra av för gott; törna in för gott, dvs avlida.

Naja (*lash*, nederl. *naaien*, samma ord som ty. *nähen*, "sy"); surra något med smäckert tågvirke.

Nakterhus (*binnacle*; av nederländska *nachthuis*, "natthus"); finns i styrhytten, där det härbärgerar den kardanskt upphängda kompassen.

Namnbräda, se Escutcheon.

Natta (*moisten*); spola vatten över trädäck för att det inte skall spricka i solvärmen.

Nautisk mil, distansminut (*nautical mile*); 1.852 meter. Stör ej känsliga sjömans själsfrid genom att säga "sjömil" En sådan sägs vara identisk med en gammal tysk *geografisk mil* på 7.420 meter, som förr lär ha använts som mått på de svenska lotslederna. Detta har emellertid ifrågasatts, liksom lämpligheten av att använda termen *distansminut*. T.o.m. i yrkesnautiska kretsar finns förespråkare för *sjömil* i betydelsen nautisk mil.

"Nevermajndare"; icke-sjömansmässig slarver, en som inte bryr sig.

Nock; av lågty. *nok(ke)*. Yttersta ändan av rundhult, har troligen inget samband med...

Nocka av (*knock off*); detsamma som törna in i betydelsen avsluta arbetspasset/vakten. Betyder även att bli färdig med ett arbetsmoment etc. Bakgrunden är att på medeltidens galärer slog en man takten med två träklubbor för att slavarerna skulle ro i takt. När han slutade slå, dvs *knocked off*, kunde de vila sig tills han började slå igen. (Enligt en annan förklaring kommer uttrycket av att man, sedan man spelat hem och gjort fast en tross, kunde lägga loss den från spel- eller winschnocken.)

"Norsk packning"; se "Helsingborgspackning"

Norsk ånga; handkraft.

"Näckros-Atlanten", se Grodatlanten.

"Näckrosmalaria"; bakrus.

"Ombordanställd", se sjöman, sjöfarare.

Ombord i (*on board, aboard*); det bland civilt yrkessjöfolk vanligaste uttrycks sättet om belägenhet inom skeppsbord. (Ombord på, som vi nog använder parallellt lite till mans, kan ha sitt ursprung inom Kommissen.)

Ombordläggning (*collision*); fartygskollision

Orkan (*hurricane*; av karibindianska *urakan*, "oväder"); våldsam tropisk storm, Nordväst-Atlantens motsvarighet till *Taifun* på Nordväst-Pacific.

Oskar, Hytt-; hyttstädare

Ostindiska girar; skämtsamt om avvikelser från kursen beroende på slarv. Jfr "skriva namnet", "skriva sven svensson".

Pacifiken (*Pacific Ocean*); Stilla havet.

Palla, stå pall; "stå fast" (av spärrhaken *pall*, eng. *pawl*, på *capstan* ombord.

Palma (*haul hand over hand*, av ital. *palma*, "handflata"); snabbt ta hem på en tamp etc genom att flytta ena handen framför den andra.

Panamaklyset (*Panama mooring pipe*); öppning i relingen längst akterut på poopen.

Paragrafare; fartyg som balanserade på tonnaget 499 brt och därmed kunde ha flera man kortare besättning än om det vore 500 ton och därutöver. (En liknande gräns var 1.599 brt.)

Pasa terra (spa.); gå iland.

Passad (troligen från ital. *passata*, "genomgång", via nederl. *passaat* och da. *passat*. På eng. heter det *trade winds*); varaktiga vindar i bältena mellan 30° N och 30° S. På norra halvklotet är riktningen NE och på södra SE.

Pejla; dels loda djup (*sound*), av lågty/ nederl. *pegel*, "vattenmärke", och dels att bestämma riktningen (*take a bearing*) till landmärke etc. Det senare sker med hjälp av kompassens pejlskiva (som på

engelska är uppkallad efter kartagern Hannibals grekiske lots Pelorus). Man kan också ha "pejling" på läget i största allmänhet.

Pentry, penteri (*pantry*, "skeppsskaffereri", av lat. *panis*, "bröd"); utrymme för servis, diskho etc i anslutning till mäss och byssa.

Pisstofflor; orientaliska gummitofflor med snodd mellan stortån och den närmaste granntån. "Att ha ställt pisstofflorna" är en eufemism - förskönande omskrivning - för att ha gått över *suden*, dvs hoppat överbord, på utsidan. Jfr *Calenture*.

Plattgattad; om fartyg som har plan akterspegel. Jfr rundgattad.

Plattvakten (*dog watch*); när fyratimmarsvakter infördes delades 1600-2000 i första (1600-1800) och andra (1800-2000) plattvakten. Det engelska uttrycket är egentligen en förvanskning av *dodge watch*, "smitvakt", med syftning på att man genom den vaktindelningen slapp gå på samma vakt under hela sjötörnen. Har för svensk del i modern tid tillämpats inom Kommissen.

Plimsollmärke (*freeboard mark*); anger minsta fribord till vilket fartyget får lastas.

Plåtkossan; apparat/kärl för framställning av av mjölk (med mjölkpulver och vatten som ingredienser).

Pollare; järnkonstruktion ombord - kallad *béting* (*bitt*) - eller på kaj (*bollard*), för förtöjning.

Poopdäck, poopen; upphöjt akterdäck. Av *pupi*, hedniska gudabeläten placerade längst akterut i forntidens skepp. Jfr Flagghälsning 2. (Eng. *to poop* syftar på våg som slår in längst akterut, fartyget tar in sjön akterifrån.)

Position (*position*); den punkt där fartyget befinner sig vid en given tidpunkt. Radioförkortningen QTH betyder "mitt fartygs position är..."

Post a ship, posted missing; förklara ett fartyg vara försenat/saknat.

Postbojen; företeelse med angiven position mitt i Gibraltarsund och en del andra farleder, viktig för nyblivna sjömän som före passagen uppmanas att skynda sig att skriva färdigt breven hem till tjejen eller till mor och far. Verklighetsbakgrund utgör Post Office Bay på Charles Island, numera Floreana, som är en av Galapagosöarna. Där finns sedan slutet av 1700-talet en posttunna. Valfångare och säljägare lade sina privatbrev där, varpå hemgående skepp tömde tunnan och tog med breven upp till USA eller Europa. Dock länsades den i andra syften 1813 av kapten David Porter på *USS Essex*. USA låg i krig med England, och breven hjälpte honom lura ut var han kunde finna fångstmännen för att därmed slå till mot brittiska intressen. Så sent som på 1930-talet hade norrmännen ett fångstläger vid posttunnan. (En aning sydligare men på samma longitud, 90° W, härskar de fortfarande över sin egen söderhavsidyll Peter I:s Øy!)

Presenning (*tarpaulin*); vattentät segelduk. Termen kommer via nederländska av fra. *préceinte*, "ytterbeklädnad (på fartyg)".

Propeller; genial uppfinning för fartygs framdrift. Tillskrivs ofta svensken John Ericsson, men hans fungerande skruvpropeller anno 1836 var inte den enda. Egna skruvar lösa hade samtidigt britterna Francis Smith och Robert Wilson samt fransmannen Frédéric Sauvage. Principen lär ha kläckts redan 1680 av det engelska geniet Robert Hooke, och under 1700-talet tillämpades idén i tur och ordning av österrikaren Josef Ressel, schweizaren Daniel Bernouilli och engelsmannen Joseph Bramah. Uppfinningen fick betydelse först sedan ångmaskinen börjat tas i bruk ombord i början av 1800-talet, och John Ericssons propeller lär ha varit den av de första som fungerade bäst.

Proviand (*ship's provisions*); fartygets förråd av livsmedel, fylls på genom *proviantering*. Förväxla ej med "Stå're's".

Pryl (*pricker*); märprim, liten märlspek, spetsigt redskap i stål eller hårt trä för sjömansarbeten.

Punta (*to punt*); att staka sig fram med stakbåt. Den som på så vis tar sig fram över vattnet kallas a *punter* (vilket också är termen för kund hos prostituerad, "torsk").

"Purodroška"; Johnsonfartyg ("johnsare") på Brazil/La Plata-traden.

Pyts; spann, hink.

Purra (*rouse*); väcka (någon).

RABT; uttyddes Rederi AB Transatlantic men i sjöfolkmen även "Redigt Arbete Betalas Taskigt".

Rank (*crank*, gammalgermanskt ord med grundbetydelsen "upprättstående"); om instabilt flytetyg som lätt kränger.

Ratt (*steering wheel*); hjul med handspakar i styrhytten, i mekanisk förbindelse med rodret. Numera ersatt av en liten styrspak.

Redare, skepps- (*shipowner*, fra. *armateur*, samma ord som vårt *armatur*, "utrustning"); fartygsägare. Utöver fartyg kan man även reda såser, soppor och krämer. En "redare" kan också betyda en återställare, dvs en sup. I förnäma hem fanns en tjänare, titulerad "silkesredare", som förberedde måltiderna. Men här handlar det om att reda skepp, av nederländska *ship reeden*. Många bärare av titeln har själva framsprungit ur livet inom skeppsbord; god sjöman reder sig själv.

Redd (*roads*); ankarplats utanför hamn.

Red duster; smeknamn på *Red ensign*, den brittiska handelsflaggen (röd med miniatyr-*Union Jack* i övre vänstra hörnet)

Redlös (*disabled*), driva redlöst (*to be adrift*); om fartyg utom all kontroll. Jfr Stagad.

Reling (*rail*); översta delen av brädgången.

Rida ut (stormen) (*to weather out /the storm/*); gör man när man håller sjön.

Rigg (*rig*); "kostym" på sjömanssvenska. Egentligen segelfartygets segel, rundhult, tackel och tåg. (Numera även oljeborrplattform.)

Roam the seas; flacka omkring på havet.

Roaring Forties ("de rytande fyrtiograderna"); 40-50° sydlig bredd i västvindbältet. Havsautostradan för "rullgardinbåtar" på Australienfarten, efter att de rundat Kap och påbörjat sin *running the easting down*. Även användbart vid 40-årsgratulationer. Jfr *Howling Fifties* (och även "*Brightening Sixties*").

Robba(-d, bli) (av eng. *rob*); detsamma som att bli rånad.

Roder, ror (*helm, rudder*, av lågty. *rôder*, "roddredskap"); fartygets styrinrättning.

Rorsman/roängångare (*helmsman*); benämning på den matros som för tillfället - vid in- och utgående samt i trånga farleder - *står vid rodret*, ett uttryck som bland landfolk lustigt nog kommit att beteckna oinskränkt makt.

Rotation; schemabunden rundresa.

Roustabout; annat namn på *sjåare*. Lär även kunna betyda oljeplattformarbetare.

Rovèr; den segelbara delen av en flodmyrning, område med god ankarplats. Samma ord som *revir* och eng. *river*, "flod".

Rulla (*roll*); sidledes rörelse i sjögång.

"Rullgardinbåtar"; vanvördigt om segelfartyg.

Rum sjö; öppna havet.

Rundgattad; om fartyg som har rundad akter. Jfr plattgattad.

Rundhult (*spars*); samlingsnamn för master, rår, bommar etc.

Rundvaska; rengöra något grundligt. Kroppshygienens motsats till liverpoolare.

Runka räck; sisyfosarbetet att smärgla räckverken i maskin. (Verbet syftar ursprungligen på häftigt svajande eller slingrande fartyg.)

Runna (*to run*); leda, ansvara för något.

Rymma (*veer aft*); om vinden när den vrider sig akteröver och blir mer gynnsam. Motsats till skralna.

Sacka (*drop astern*; av nederl. *zakken*, ytterst samma ord som "sjunka"); bl.a. om fartyg som oavsiktligt rör sig akteröver. Ordet återkommer i landkrabbianska "sacka efter".

"Sailor's blessing" ("sjömans välsignelse"); svordom.

"Sailor's burial fund" ("sjömansbegravningsfonden"); guldring i örat. Enligt *Ocean Planet: Writings and Images of the Sea* (1995) stadgades det förr i skotsk lag att varje sjöman skulle bära en guldring i örat, med vilken begravningskostnader skulle täckas om han drunknade och spolades iland. Ringens vanligaste funktion är dock att ge magiskt skydd mot drunkningsdöden (samt även mot reumatism!).

Salut (*gun salute*); bullrig hälsningssed inom Kommissen. Ursprungligen en förtroendeskapande gest till sjöss med innebörden "jag är försvarslös", eftersom det tog tid att ladda om kanonerna. De största brittiska örlogsmännen hade 21 kanoner på vardera sidan, därför är 21 skott nations- och kunglig salut i Sverige liksom motsvarande i bl.a. USA. Sorgesalut är emellertid två breddsidor, dvs två gånger 21 skott med paus emellan. Antalet skall vara udda, eftersom udda tal anses vara lyckosamma.

Schackel (*shackle*, av gammaleng. *sceacel*, "boja" eller "tjuder"); u-formad bygel med bult, för allahanda ändamål, bl.a. för att förena ankarkättingens längder (jfr femton famnar).

Scrimshaw, se Sjömanshantverk.

"Segla"; i uttryck som "nu är du allt ute och seglar". Antagligen en översättning av *to be (quite/all) at sea* med innebörden att inte fatta ett dugg. Syftar egentligen på personer som ger sig ut i rum sjö utan sjökort och kompass. Jämför Femton famnar.

"Segla (till sjöss)"; uttryck som numera oftast saknar samband med "rullgardinbåtar". Arbete till sjöss i allmänhet. (En del berättar dock om när de *for* snarare än seglade till sjöss.) *Navigare necesse est, vivere non est necesse*, "Att segla är nödvändigt, att leva är inte nödvändigt", konstaterade Plutarchos för nära 2.000 år sedan. Gustaf II Adolf hade liknande insikter: *Rijkets välfärdh, näst Gudh, består på Seglatz och Skepzarten*.

Seglarkompis; term för skeppskamrat som man haft i det förgångna. Betyder enbart att man ingått i samma besättning, dvs "seglat ihop", och behöver ha inte något med vänskapsband att göra.

Sejsa (*seize*); att sammanbinda tåg, bän(d)sla.

Sejsing; kort smäckrare tåg.

Sekundmeter; meter per sekund. Vindstyrkan mäts minst lika ofta i enheten Beaufort 1 (stiltje) till 12 (orkan).

Seven whistlers, "sju visslarna". Syftar bl.a. på storspovar och brockfåglar, vars illavarslande läten varnar för omedelbart förestående katastrof. I själva verket är den gäckande sjunde visslaren i centrum; de övriga letar efter den, och när den påträffas går världen under. Självfallet vore det mycket olycksbådande att exempelvis se sju brockfåglar samtidigt.

Sextant; syftar ej på raffinerad mogen lady utan på navigationsinstrument för mätning av solhöjden.

Shipper; avlastare, befraktare, rederiets uppdragsgivare ang. frakt. Jfr *skipper*

Shipshape and Bristol fashion; sinnebild för god sjömansmässig ordning. Bakgrunden är föga rumsren, dock. Till Bristol kom slavskeppen, som både stank och var veritabla smitthärdar. Inför ankomsten skulle rårna svängas in och hela skeppet rundvaskas. Ingen fick gå iland innan skeppet inspekterats och konstaterats vara ship shape enligt the *Bristol fashion*. Ytterligare en bakgrund var hamnens skillnad på uppemot tio meter mellan ebb och flod. Det var oerhört påfrestande för skeppen att bli liggande i gyttjan under ebb. Sådana strapatser klarade endast skepp av högsta klass, de som var *ship shape*. 1803 dämades hamnbassängen upp och 1807 förbjöd England slaveriet. Uttrycket lever dock kvar.

Shipwrecked; om fartyg som lidit skeppsbrott. Jfr *castaway*.

"Shorttime"; honorerad herdestund i hamnkvarter. Jfr *"sympatía"*.

Sikta, sikt(barhet) (*sight, visibility*); ha i synfältet.

Siren (av grek. *sirenes*, "insnärjare", syftande på förföriska havsnymfer som visar sig vara demoner med kvinnohuvud och fågelkropp); i fartygets ljudmiljö en släkting till mistluren, tyfonen och ångvislan (kan även avnjutas i filmen om *s/s Martha*).

Sjanghaja(d) (*to shanghai someone, to be shanghaiied*); om metoden att tvångspåmonstra sjömän, ombordtransporterade i medvetslöst tillstånd. Hanteringen blomstrade under den californiska guldruschen, som inleddes i mitten av 1800-talet. I San Francisco Bay var kring 1850 tusentals skepp upplagda, sedan besättningarna rymt till guldfälten. Shanghai var långt borta, och *Shanghai voyage* blev synonymt med lång sjöresa, oavsett verklig destination. Därför hette det att den tvångsrekryterade blev *sent to Shanghai*, vare sig han kom dit eller ej. En annan förklaring är att uttrycket föddes i själva Shanghai, där skeppare på amerikanska *tea clippers* kunde ta till okonventionella metoder för att fylla på besättningen. Ytterligare en ledtråd är att på australiensisk engelska kan *be shanghaiied* betyda "skjutas ut med katapult", kanske en symbolisk bild av rekryteringsmetoden. Jfr Mickey Finn.

Sjapp (*shop*); verkstads- och förrådsbod, ofta beläget i ett masthus, t.ex båtsmanssjappet med målarfärg m.m. I land är ett sjapp däremot en mindre hamnkrog av enklare snitt.

Sju resor värre; mått på något som är riktigt dåligt el. illa jämfört med något annat.

"Sjútkejs" (*suitcase*); resväska.

Sjåare, hamn- (*lumper*; av nederl. *sjouw* och frisiska *sjôe*, "knog", "tungt arbete", samma ord som i "ett fasligt sjå"; troligen även påverkat av ty. *Schauer*, "åskådare"); egentligen sjömansterm för hamnarbetare, med tiden kanske lätt nedlåtande. Betecknar även taljerepsknop.

Sjöben; har den som är befaren.

Sjöberg; personifiering av havet vid busväder ("Sjöberg har vaknat", etc).

Sjögång (*high sea*); den sjöhävning som uppstår när vågor och dyning bjuder upp till dans.

Sjöklart, sjöklargöring; med invanda rutiner få fartyget i gott sjömans- och säkerhetsmässigt skick inför avresa.

Sjöman, sjöfarare (*seaman, seafarer, mariner* osv); kärt barn med många namn: sjöbjörn, sjöbuss, beckbyxa, *sea dog, old salt, shell back, Jack Tar, flying fish sailor* m.m. Av sjömanspoesins allra mest extrema motpol omdöpt till "ombordanställd".

Sjömaning, sjömansarbete (*marlinspike seamanship*); splejsning och annan yrkesskicklig hantering av bl.a. tågvirke. Kan även syfta på frivaktens traditionella...

Sjömanshantverk ("*sailorizing*", *sailor's fancy-work*); "hand-" eller *händighetsarbete* bland sjömän. Spetsknyppling, japanskt broderi och makramé leder kanske tanken till "flickslöjd" och "damsysslor" men har varit en populär frivaktssyssla och är det måhända fortfarande. Få anar att det faktiskt var sjömännen som lärde sig dessa hantverk i fjärran länder och introducerade dem hemmavid. Makramé är ett slags knoparbete, en genre som inom sig rymmer ett mycket variationsrikt sjömanshantverk. Andra sjömän använder frivakten ombord till att skapa högklassiga fartygsmodeller; talrika sådana har upphöjts till votivskepp i kyrkor längs kusten. Maskinfolk kan göra enastående ting av metallskrot m.m. *Scrimshaw*, valfångarnas utsökta konsthantverk i valhörntänder och andra elfenbensliknande material, finns numera blott på maritima museer. Där kan andra sjömanshantverk, som fortfarande lever, också beskådas.

Sjömansmässig; se shipshape.

Sjömil; se nautisk mil.

Sjörum (*sea room*); fritt vatten.

Sjörök (*sea smoke*); ett slags tjocka blott några meter upp över havsytan. Uppstår då vattnets temperatur är avsevärt högre än luftens.

Sjöskräna (*sailors' tales*; av no. *skrøne*); ungefär detsamma som skepparhistoria. Skiljer sig genom sin relativa äkthet radikalt från landskrönan, som alltid är uppdiktad. Bakgrunden till det engelska uttrycket *spinning a yarn*, motsvarande "dra en skröna", är sysslan ombord i segelskepp att spinna kabelgarn – *rope yarn* – av gamla tamprester, dvs *old ropes*. Det var den enda arbetsuppgiften som gav sjömännen chansen att tala fritt med varandra, varvid berättelsekonsten frodades.

Skaffning; mat, måltid (t.ex. nattskaffning, olika slags kallskuret.)

Ska'lejt (*skylight*); slags härdat "takfönster" över maskin.

Skalka luckorna (*batten down the hatches*, av nederl. *schalken*); metod på ej helt moderna fartyg att hindra vatten från att tränga in i lastrummet. I samband med sjöklargöring täcks luckan med presenning, som med hjälp av skalkningsjärn kilas i luckkarmen med luckkilar av trä. Termen kan även användas om andra skyddsarrangemang mot vatteninträngning.

Skamfila (*chafe*); om nötning eller slitage på tågvirke etc genom friktion.

Skansadvokat (*sea lawyer*); besättningsmedlem som av motpart på befälssidan gärna ses som "självutnämnd uttolkare av lagar och avtal".

"**Skeppargrädde**"; en skvätt starkt att hälla i kaffet.

Skepparhistorier (*yarns*); konstart bland sjömän. Berättelser som av landkrabbor brukar betraktas som uppdiktade men som i själva verket är ungefärligen sanningsenliga. Dras med fördel under samling vid ljugarbänken. Aktiviteten kan på engelska kallas *swinging the lamp*. Jfr Sjöskräna.

Skepparkrans (*Newgate fringe el. frill*, av fängelse i London); skäggkrans från öra till öra, får ej förväxlas med frälsarkrans.

Skeppsbord, inom; detsamma som ombord. Se även bord.

Skeppsdagboken kallas även "loggbok" (*ship's log*). För länge sedan skrevs sjöresans aktualiteter ned på spånblad från en timmerstock, eng. *log*. Spånbladen hängdes upp i kronologisk ordning, blev en *log book*.

Skeppsf(o)urnerare (*shipchandler*); skeppshandlare.

Skeppshunden och **skeppskatten**; avhållna skeppskamrater till generationer av sjömän, tills de någon gång under efterkrigsperioden (1978?) tvingades gå iland för gott till följd av skärpta rabies- och karantänsbestämmelser. Kanske gick det colombianska segelfartyget Gloria i inrikes fart, för hennes trotjänare Chicote mönstrade av först 1994 efter 13 år på hundvakten. Han törnade in för gott strax

därefter, troligen med brustet hjärta över att tvingas lämna sjölivet. Längre var orden "hund" och "katt" tabu ombord; ett tabu som ibland kunde utsträckas till själva hunden men knappast till katten. För senare sjömansgenerationer var skeppshunden och skeppskatten i huvudsak lyckobringande. Bl.a. ansågs de kunna förutse om någon fara hotade fartyget, och om de smet iland just före avgång kunde det vara klokt att göra likaledes.

Skeppskamrat (*shipmate*); om besättningsmedlem på samma fartyg. Jfr seglarkompis.

Skeppsklocka (*ship's bell*); sitter framme på backen, där den anses härbärgera fartygets själ. (En mindre klocka brukar finnas på bryggans styrbordssida.) Bästa materialet anses vara brons; fyra femtedelar koppar och en femtedel tenn. Mässing förekommer också men anses ge sämre klang och hållbarhet. På klockkläppen sitter en kläppstjärt, dvs ett "handtag" (i Kommissen kallat *fockedrevsudd*) som brukar vara ett praktexempel på utsökt sjömanshantverk. I tjocka slår utkiken ett slag på skeppsklockan om han siktar fara åt styrbord, två om han siktar fara åt babord och tre om han siktar fara rakt för ut. Jfr glas och timglas.

Skifta (ut) (*shift*); byta.

Skipper; skepparen, "gubben", befälhavaren. Förväxla ej med *shipper*.

Skjuta upp (*coil down*); detsamma som att kvajla upp (om tågvirke etc).

Skott (*bulkhead*); "vägg" ombord.

Skralna (*scant*); vinden vrider sig förligare, i för **kursen** ogynnsam riktning, blir skral. Motsatsen är att den rymmer.

"Skriva namnet", "skriva Sven Svensson"; styra dåligt (så att det kan avläsas i kölvattnet). Jfr Ostindiska girar

Skrota (sig); om vinden när den långsamt ändrar riktning.

Skrov (*hull*); fartygets "kropp" bestående av bordläggning, skott och spant.

Skränsa (*to check*; även skräcka av nederl. *shrikken*, "glida/hoppa ur"; (bl.a.) att försiktigt slacka på en hårt spänd förtöjning.

Skydrag (*sea sprout*); virvelvind till havs till skillnad från tornado i land.

"Sky pilot" ("*himlalots*"); sjömanspräst, port chaplain.

Slabbkista (*slop chest*); av slops - 1500-talets moderiktiga knäbyxor, på svenska "pluderhosor" - som kom att beteckna sjömanskläder överhuvud taget, liksom kojpersedlar. *The purser* - den tidens steward eller "hökare" - öppnade vissa bestämda tider sin *slop chest* på fördäck, givetvis mot väl saltad kommission (se även cumshaw). I modern tid syftar slabbkistan mest på "hökarens" privata försäljning av varor såsom tandkräm, godsaker m.m. På senare decennier åsyftas även försäljning ur "fartygets förråd": tobak, läsk och alkoholhaltiga drycker.

Slacka (*slack, slacken*); ("slacka på springet") släppa efter. Av *slack*, det lösa. Jfr fira.

Sladden; trikareleven.

Slag (*bilge*); fartygsskrovets rundning mellan sida och botten. Därav slagvatten (*bilge water*).

Slagsida (*list*); om fartyget då det förlorat sin stabilitet och löper risk att kapsejsa.

Sling; den mängd gods som kan tas i ett enda hiv, dvs lyft.

Slingerställ, -skott (*shifting boards*); utan dem går allt i durken i grov sjö.

Slingra (*pitch and roll*); när fartyget stampar och rullar samtidigt, rör sig våldsamt i både längd- och sidled.

"Slå en läns", "länsa förpiken"; låta sitt vatten. Görs aldrig i lovert.

"Slå runt" (*to paint the town red*); festa i land, "släppa Barrabam lös". Syftar egentligen på kantra, kapsejsa.

Smul (*smooth*); sjön är smul när den endast bryts av lätta vågor.

Smäcker(t) (via da. *smækker* av lågty. *smekker*); smal(t) och fin(t) (t.ex. tågvirke).

Smörland (*Cape Flyaway*); förefaller vara land i sikte, visar sig när man kommit närmare vara långsträckt moln, som plötsligt "smälter som smör".

"Sné(d)seglare"; användbar förolämpning i alla möjliga sammanhang. (Egentligen skuta med gaffel eller bermudasegel men utan råsegel.)

Solsegel; det enda segel som det i gynnsamma lägen kan bli aktuellt för dagens yrkessjöman att sätta. Se Sun(n)tält.

Son of a gun, Hello you... (ung. "Hallå, din gamle skojare!"); familjärt tilltal sjömän emellan. Kommer från den tid då det var möjligt att smyga ombord galanta damer på brittiska örlogsskepp. Amorösa aktiviteter ägde lämpligast rum i skydd mellan kanonerna, och manlig avkomma till den slags dame och oidentifierad besättningsmedlem lär ha skrivits in i rullorna som *son of a gun*.

"Sotänglar" (även *black gang/squadron*, "svarta roten", eller *bilge rats*, "slagråttor"); gammalt öknamn på maskinmanskap. Syftar egentligen på eldare och lämpare som hanterade stenkol och fick hudfärg därefter. De kunde kontra med att kalla sina trätobröder på styrbordssidan *deck apes* eller *swab jockeys* (syftande på svabba däck).

Spakryckar'n; fartygsmekanikerkurs B.

Spant (*frame*, av lågty/nederl. *spant*); fartygets "revben".

"Spantad för traden"; (skämtsamt) klara av el. vara rätt man för något.

Spidbåt; landbåt (i trafik mellan fartyg på redde och landbacken), av andra än sjömännen understundom kallad "barkass".

Splejsa, splitsa (*splice*); förena exempelvis två tampar med varandra. Även att dela kostnaden för något.

"Splejsa sig" ("*get spliced*"); gifta sig. Äktenskapet kan kallas *longsplice*.

Spring; förlig förtöjning akterifrån och motsvarande förifrån.

Spygatt (*scupper*); avlopp i däck/durk.

Stagad (av *stag*, tåg el. wire som stöttar master etc, urspr. med betydelsen "något styvt, spänt"); berusad. Kodtermerna på detta tema är flerfaldiga, mestadels hämtade från segelfartygsepoken. *Three sheets in* (eller *to*) *the wind*, "tre skot i vinden", betyder samma sak. *To splice the main brace* ("att splejsa storbrassen") betyder även "ta en sup". Löpande gods (*running gear*) var tågvirke i riggen men kunde även syfta på våtvaror som lätt löper ned i ens torra hals. Sarving var duk runt ankartåg för att skydda mot skamfilning. Att "friska på sarvingen" var att förfara denna till rätt läge i klyset men syftade även på rymdmättet ankare, gott för ca 40 liter brända och destillerade drycker.

Stampa (*pitch*); om fartygets rörelser i grov sjö förifrån - **duvning** med fören och sättning med aktern.

Stand by; att vara beredd (ifall något som kräver ens insats skulle inträffa).

Stavangerägg; sjömanssvenska för fiskbullar. (Under den norska förbudstiden även urblåsta äggskal innehållande destillerade drycker.)

Stek (ofta *bend* om det är med en annan tågända och *hitch* om det är med annat föremål; av lågty/nederl. *steek*); tillfällig fastgöring av en tågända. (kommissens råbandsknop anses egentligen vara ett stek.)

Stiltje (*calm*); vindstilla, bleke. Att bli hindrad av stiltje heter på eng. *to be becalmed*.

Stimbåt (*steamer*); ångfartyg.

Stimma (*steam*); äldre tvättmetod till sjöss. De smutsiga kläderna lades i blöt i en pyts med vatten och ett par nävar med tvättmedel. Efter ett par dagar (på värmen något tidigare) var det dags att 'stimma' plaggen med hjälp av ett på värmelementen monterat ångrör med avstängningskik. Pytsen placerades så att ångröret kom under vattenytan, varefter stimmet släpptes på. På så vis koktes plaggen, varpå de sköljdes i färskvatten.

Stopptörn; jourtjänst vid hamnliggande.

Stormsoppa; tjock grönsaks- eller köttsockpa som inte skvätter omkring när Sjöberg i igång.

Stowaway; fripassagerare.

Strongbox, strongroom; "kassavalvs"-lastrum för förvaring av värdefullt gods.

Stropp; "ring" bestående av hopsplejsat kraftigt band för hiv av sling. Till följd av Svenska Orient Liniens trafik under decennier lär oräkneliga kameler och åsnor i hela Mellanöstern stolt bära sina bördor med outslitliga SOL-stroppar.

Stuert (*chief steward*); ekonomiföreståndare, bas över intendenturavdelningen, nu ersatt av kockstuert. (Ordet kommer av *steward* eller *sty ward*, som egentligen betyder "en som vaktar svinstian"). Jfr Hökare, Slabbkista.

Stuvare (*chief stevedore*, av lågty. *stuwen*, "packa"); sköter på redarens/befraktarens uppdrag stuvning av lasten ombord samt organiserar lastning och lossning. Avser således stuveribolaget och dess ledning men används ofta som benämning på stuveri- eller hamnarbetaren. Jfr sjåare.

Styrbord (*starboard*); av styrårans placering vid den normalhänfte vikingastyrmannens starkare högerarm. Enligt traditionen skall däcksfolkets hytter ligga på styrbordssidan, som förr ansågs lite "förmer" än babord. I fråga om vindförhållanden talar man ej om styrbord och babord utan om vridande åt höger (*backing*) eller vänster (*veering*).

Styrhytt (*wheelhouse*); används ofta som synonym till bryggan.

"**Styrmansskalle**"; fender.

Stå i båten; syftar på den tid man är påmönstrad.

Ståndet; skillnaden mellan verklig GMT/UTC och den tid som bryggans kronometer utvisar. Viktig för positionsbestämningen. Noterades dagligen (med hjälp av tidssignal på radio) av gnisten, som kunde få frågan "hur är det med ståndet i dag?".

"**Stå're's**" (försvenskat uttal av eng. *stores*); reservdelar till maskin o.d.

Stämpla (*support, sustain, tomming*); stötta eller fixera last för att hålla den på plats.

Stäv, förstäv (*stem*); fartygets "näsa". Därav stäva om gång föröver.

Sundet; avser oftast Öresund.

Sun(n)tält, -segel (*awning*); soltält av segelduk spänt över fartygsdäck.

Surra (*lash*, av nederl. *sjoeren*); med tåg tajta lasten etc.

Svaja (*swing*); fartyg som till ankars rör sig för väder och vind är på svaj.

Svallvågskontroll; förslag till namn på den "backspegel" som ofta sitter på ömse sidor av bryggan på mindre skärgårdsbåtar etc. Både back och (akter)spiegel är ju redan "upptagna" i sjöspråket.

Svanhals (*goose-neck ventilator*); ventilationsrör på däck, böjt 180° för att förhindra att vatten tränger in.

"Sveabakelser"; skorpor inom Stockholms Rederi AB Svea, som ej var känt för kulinariskt överdåd. Jfr "Lloydbakelser".

Sveakasse; ett fartyg tillhörande Stockholms Rederi AB Svea.

Svettragg; En ganska tunnspunnen och "glesmaskig" trasa, som till sjöss haft två syften. Dels hade eldaren (sotängel kallad) den om halsen, alltid till hands att torka svett och sot ur ansiktet med. Dels tjänstgjorde den som tvättlapp. Sjömännen hade förr inget rinnande vatten att vaska sig i, så de fick hålla till godo med en pyts vatten. Vattnet stimrades - näst intill kokades upp - med hjälp av ett ångrör. Svettraggen blöttes, tvålades in och blev utmärkt att rundvaska sig med. Vattnet i pytsen gick sedan bra att skölja av sig med eftersom det inte varit i kontakt med tvålen eller såpan. Och svettraggen var fräsch och fin att hänga om halsen igen. Svettraggen används även i andra varma yrken.

Svid, landgångs- (*suit*); se Rigg.

Svinrygg; den förligaste delen av brädgången på backen. "Att få svinrygg" (eng. *hogging*) syftar på den påfrestning skrovet utsätts för när fartyget ligger på en vågtopp midskepps. Motsatsen, när för- och akterskeppet ligger på varsin vågtopp, kan kallas "att få kattryg" (*sagging*).

Svår; om företeelse som är stor, grov, tung (samt om sjön, *heavy sea*, och slagsida, *heavy list*).

Svälja ankaret; gå iland för gott.

"Sympatía"; icke-honorerad herdestund i hamnkvarter, jfr "shorttime".

Tackel (*tackle*); enkel "hissanordning, se talja.

Taifun (kin/jap. "stor vind"); tropiska stormar i nordvästra Stilla Havet. Uppstår som atmosfäriska lågtryckssystem över den väldiga mikronesiska ö-världen, orsakade av att det tropiskt varma havet avdunstar enorma mängder vattenånga i luften. De regnoväder som uppstår trycks åt W-WNW av den förhärskande E-vinden samtidigt som de arbetar upp sig till extrema vindstyrkor. Till Japan kommer *taifun* under sensommar och tidig höst. Enorma brottsjöar kan dra in över kustbygderna och orsaka översvämningkatastrofer. De medföljande skyfallen orsakar jordskred, som kräver sin tribut. Isebukten, där hamnarna Nagoya och Yokkaichi ligger, minns fortfarande taifunkatastrofen den 26 september 1959, då drygt 5.000 människoliv krävdes. Men *taifun* är också *kamikaze*, "gudavinden", syftande på att den på 1200-talet stoppade mongolernas försök att invadera Japan. (Taifun får ej blandas ihop med Tyfon, en egyptisk demon som associerar till förödande vindar inifrån Sahara.)

Tajta (*tauten*); styvhala, dra åt tåg etc så hårt som möjligt.

Talgkokare; öknamn på maskinbefäl.

Talja (*purchase*); enkel "hissanordning". ("Djävlar i min talja"; däcksriktig ed, ej lika gångbar i maskin.)

Tallyman; lasträknare

Talrör; kommunikationskanal för utbyte av älskvärdheter, t.ex. mellan kapten på bryggan och chiefen i maskin (se den danska filmen om *s/s Martha*). Fanns förr även mellan bryggan och skepparens sovhytt.

Tamp (*rope's end*); av holl. *tamp*, egentligen yttersta ändan av lina etc (betecknar numera ofta hela linan).

Tankfnatt; labilt psykiskt tillstånd, maritim "lappsjuka". Jfr *calenture*.

Tatuering, sjömans- (*tattoo*, en polynesisk term); livaktig sjömanstradition som inleddes sommaren 1769, då kapten James Cook's *Endeavour* anlöpte Tahiti. Med ombord var bl.a. matros Robert Stainsby, som med sin kropp introducerade tatueringen som sjömansmode. Vanliga sjömanstatueringar är bl.a. "tro, hopp och kärlek" samt "sailor's grave". Den som rundat Kap Horn är berättigad till att tatuera en liten blå stjärna på vänster öronsribb. Efter fem dubblingar är man berättigad till en motsvarande stjärna på höger öronsribb, och efter tio dylika två röda tatueringar i pannan. De tre tatuerade "luffarprickarna" mellan tummen och pekfingret associerar i dag knappast till sjömännen men lär symbolisera deras skyddshelgon S:t Nikolaus.

Tenth wave; urgammalt begrepp med innebörden att den tionde havsvågen skulle vara större och kraftigare än de nio föregående. Lär ha myntats av romarna, medan deras grekiska samtida höll på den tredje vågen. Visserligen kan vinden bidra till att en serie vågor förstärker varandra, men det kan lika gärna vara den femte eller någon annan som råkar bli den högsta. Kanske finns även ett samband med havsguden Ägirs döttrar. De är nio till antalet och sägs personifiera nio vågor som följs åt.

Timglas (*sand-glass*,); tidmätare bestående av ett dubbelglas med en smal "midja" emellan, lär ha uppfunnits under 900-talet och kommit i mera allmänt bruk på 1100-talet. Till sjöss blev det outhärligt fr.o.m. 1400-talets upptäcktsresor. Mängden fin sand som rinner igenom "midjan" – pulveriserad svart marmor som upprepade gånger kokats i vin och torkats i solen – är anpassad för den tid som skall mätas; 30 sekunder för loggen och en halvtimme för skeppsklockan (därav slå glas). Österns sjöfarare hade i stället väl avvägda *joss-sticks*, rökelsepinnar, att mäta dygnets tolv dubbeltimmar med. Så småningom utvecklades en "metall-klocka"; pulveriserad rökelse lades i vindlande labyrinter inuti apparaten, kalibrerad till att mäta de med årstiderna skiftande vakterna nattetid. (Den vanligaste ingrediensen i Österns rökelse är f.ö. kåda och kärnved från örnrträdet *Aquilaria Agallocha*, även kallat aloë-, colombo- eller paradisträ och vanligt material i utsökta juvelskrin m.m.)

Timmerman (*carpenter*, "*chips*"); utrotad sjömansart, troligen den befattning som begåvats med flest ök- och smeknamn: Flis-Jesus, Hyvel-Hin, Klamp-Nisse, Trägnagarn, Timppa...

Tjingsa; byta.

Tjingsargubbe; försäljare i hamnmiljö, jfr galli-galli-men.

Tjocka; tät dimma.

Tombolo (ital.); sandbank som av väder och vind gjorts till landtunga mellan fastland och utanför liggande ö. Om en sådan landtunga växelvis översvämmas av tidvattnet och torrläggs kallas den i stället lido.

Tom Cox's traverse; skämtsam om arbetskygg sjömans konst, "tagande sig två gånger runt vattentunnan och en gång runt storbåten", som skall ge intryck av att han arbetar.

Tonnagerum, -lucka (*tonnage hatch*); aktersta luckan som på vissa fartygstyper tillkom som en mätteknisk finess. Hade dock även praktisk betydelse. Via den kom man in i de vanliga lastrummen utan att behöva lucka av dessa.

Trad (*trade*); detsamma som rutt, (regelbundet återkommande) färdväg. Se även rotation.

Trampfart; utan förutbestämda, regelbundet återkommande destinationer.

Transare; Transatlantic-fartyg (eller sjöman inom rederiet, dvs transseglare). Jfr RABT. Klassiska transnamn från australiska *aborigine*-språk:

Allunga (solen)

Barranduna (ett slags myrten)

Boogabilla (floder och träskmarker)

Boolongena (emu, australiensisk struts)

Coolangatta (fin utsikt)
Coolaroo (stjärna)
Cooranga (lockbete?)
Goonawarra (svan)
Kanangoora (dag)
Killara (alltid på plats)
Kirribilli (landtunga N om Sydney)
Kookaburra (australiensisk skrattfågel)
Mirrabooka (Södra Korset)
Mongabarra (duva)
Parrakoola (två eller tre till av samma sort)
Parranatta (ledarbåts position i kapprodd)
Talarah (skare, frost på snön)
Wangaratta (skarvens häckningsplats)
Wollahra (utkik)
Yarrawonga (klippigt berg)

Trasselbingen; enligt illvilliga sägner ett hemligt vilorum i "gruvan". Numera bortrationaliserad. Se krumhult.

"**Trava**"; gå hemma längre än normal ledighet och inte veta om man får något nytt fartyg.

Trikare; elektriker.

Trimma (trim); lasta fartyg på rätt köl, justera djupgåendet för och akter. Jfr lämpare.

Tross (*hawser*); grovt tågvirke. (Eng. *hawser* kommer av *halter*, "galgrep"; jfr *Bom*.)

Tsunami (japanska "hamn-våg"); väldig flodvåg som uppstår till följd av undervattensbävning, fortplantar sig och ökar i styrka över stora havsytor och slår med förödande kraft mot närmaste land i dess väg.

Tugbåt (*tug*); bogserbåt.

Tvärs (*abeam*); i rät vinkel mot längskeppslinjen.

Tvärs (*abreast*); t.ex. fartygets position i förhållande till ett landmärke etc.

Tåg, -virke (*cordage*); samlingsterm för rep, linor, trossar etc.

Törn (*spell*); arbetsperiod till sjöss. "Ta en törn", att skärpa sig ("nu får du ta dig en törn...").

Törn, stå på; stå i tur för jobb på sjömansförmedlingen

Törna (eller *törna crazy*); bli skvatt galen.

Törna in (*turn in*); antingen att avsluta arbetspasset/vakten eller att krypa till kojs.

Törna in för gott; avlida, mönstra av för gott.

Törna till; påbörja vakt/arbetspass.

"**Ullstrumpor**"; maträtten *får i kål* (alias "australiensisk gummitiger").

Under däck; dels "innertak" ombord, och dels inredning under väderdäck.

Utkik (*lookout*); syftar dels på spaning ut över havet, dels på sjömannen som håller utkik (*the lookout man*). Förr höll man utkik från en korg i masttoppen, kallad *crow's nest* ("kråkboet"). Namnet är ett minne av den korg med korpar som vikingarna hade i masttoppen på sina långskepp. När de tappat land ur sikte släppte de ut en korp, som flög raka spåret mot närmaste kust ("fågelvägen" heter på eng. as

the *crow flies*). M.a.o. ett primitivt "angöringsfyrsystem". Vikingarna lär ha missat hövlighetsdelen i talesättet: "Med utkik på sjön och hövlighet i land tar man sig alltid lyckligt fram."

Vackert (*handsomely*); i den ursprungliga nordiska betydelsen "vaksamt", lugnt och sansat. "Ta det vackert".

Vaka (väl/illa); fartygets förmåga att följa havets vågrörelser.

Vakt om vakt; när vakterna delas på två skift i stället för tre. Förekommer som *fyra om fyra* och *sex om sex*.

Varpa (*kedge*); förhåla ett fartyg med hjälp av varpankare.

Varsko; till sjöss vanligt uttryck för att meddela något, med nyansen "varna", "förmåna" eller "befalla".

-vart (*-ward*); riktning till sjöss, t.ex. nord-, ost-, syd- och västvärt.

Vaska; tvätta.

Vederlag; intjänad fritid.

Veering; (om vind) vridande medurs. Förebådar på N. halvklotet bättre väder.

Vegamössa; slags skärmmössa, förr vanlig bland sjömän. Uppkallad efter A.E. Nordenskiölds färd med Vega längs Nordostpassagen. Namnet låter äktsvenskt men är klingande arabiska: *an-Nasr al-Waki*, "den fallande örnen". Vilket syftar på den ljusstarka blå diamanten i stjärnbilden Lyran. Vega var vår polstjärna för 12.000 år sedan och blir det åter om 12.500 år, just nu tillfälligt avlöst av Stella Polaris i Lilla Björns stjärnbild.

Ventil (*porthole, bull's eye*); "fartygsfönster", oftast syftande på traditionella hyttventiler med mässingkarvar. Ursprungligen kom de till som kanonportar, i en tid då ingen skulle komma på idén att släppa in dagsljus och frisk luft i besättningsutrymmena.

Vidsträckt fart; långfart, motsatsen till närsjöfart.

Viken (*The Gulf*); syftar på Persiska Viken (PG), jfr Gulfen.

Vinda hem (*heave up*); med ankarspel hiva in ankarkätting eller förtöjningstross.

Vingasup; förr tradition bland somliga, då Vinga siktades efter en långresa.

Voyage; sjöresa på korrekt engelska.

Vrak (*wreck*); skrovet av ett totalhavererat fartyg, vare sig det ligger ovan eller under havsytan. Ordet kan numera även syfta på kraschade bilar, nedgångna människor m.m.

Vågdal (*trough /of the sea/*); t.ex. om fartygets läge när det befinner sig mellan två vågtoppar.

Väl bekomme; hälsning vid inträde i mäss där måltid pågår.

Vänsterstopp; (halvhemligt) extralager av något åtråvärt, t.ex. snus.

Värmen, på; "seglar" eller "går" på värmen gör man om traden innefattar tropikerna, dvs zonen mellan kräftans och stenbockens vändkretsar.

Waterfront; strandpromenad i hamnstad.

Åmning (*draught-mark, ty. Ahmen, "mäta ett kärls volym"*); markeringar på skrovet som anger djupgåendet.

Äsnefrukost (*donkey's breakfast*); mellankrigstidens madrassvar, fyllt med halm eller träull.

Ägg och bacon; sjömännens sakrosankta söndagsfrukost ombord i varje svenskt fartyg. Varje försök – av friskvårdsskäl eller vadhelst det vara månne – att ens på värmen ersätta den med något lättare skulle omedelbart resultera i generalstrejk!

Ända, tåg-; se tamp.

Överhalning (*lurch*); våldsam rullning åt ena sidan, krängning orsakad av grov sjö. Att överhala (to overhaul) betyder även rundsmörjning, skötsel osv av utrustning; och att få en överhalning kan betyda att få en utskällning eller rentav ett kok stryk.

Ordlistan är sammanställd av Sjöfartsverkets Sjömansservice.